

MURATÁJ

irodalom
művészet
társadalom
tudomány
kritika

'15 1-2

Muratáj

Irodalmi, művelődési, társadalomtudományi és kritikai folyóirat

magyar nemzetiségi művelődési intézet
zavod za kulturo madžarske narodnosti

Lendava
2015

Muratáj

Irodalmi, művelődési, társadalomtudományi és kritikai folyóirat

2015/1-2

Kiadó: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet

Felelős kiadó: Kepe Kocon Lili

Főszerkesztő:

Varga József

Szerkesztő:

Bence Lajos

Lektor:

Böröcz Nándor

Grafikai tervezés és tördelés:

Meszelics László, GraForma

Nyomda:

Schwarz Print d.o.o.

Példányszám: 500

ISSN 03535584

A kiadványt támogatta:

BETHLEN GÁBOR

Alapkezelő Zrt.

**REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO**

A kiadvány ára: 8€

Előfizethető a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet

[Fő u. 32., 9220 Lendva]

folyószámláján: TRR SI560 12 59 60 30 35 57 54

Tisztelt Olvasó!

Nehéz helyzetben van a szerkesztő, aki arra vállalkozik, hogy egy közel 30 évvel ezelőtt indított irodalmi-társadalmi kiadvány, a humán szférában tevékenykedő írók, tudományos területen (is) dolgozók fórumának egyengetését vállalja. Eközben az egyre szaporodó – általában tiszavirág életű – nekirugaszkodásoknak főleg a türelem és a kitartás, s ama önszorgalomnak a hiánya szab határt, amely a 70-es években induló Tavaszzárás-nemzedéknél megvolt, s komoly hajtóerőnek bizonyult.

*Egy azonban bizonyos: a jelen válogatás egy olyan kezdeményezésnek a kezdetét is jelentheti, mely az irodalom **élő és forrongó** világát hivatott példázni. S ez az, ami miatt érdemes az egyre nagyobb számban megjelenő antológiákra is figyelni, ahol a szelekció révén csak az antológiadarab esztétikája érvényesül, tehát maga a puszta érték alapú válogatási-besorolási-kiválasztódási folyamat.*

*A Muratáj szellemiségét és programját gyakran hasonlították a múltban a vajdasági Kalangya szemléletéhez és programjához. A főszerkesztő, Szirmai Károly esztétikáját maga a szerkesztőtárs, Herceg János fogalmazta meg emígyen: a szépirodalom **a valóságon túli igazság** meggyőző erejének megnyilvánulása, s nem puszta díszlet. Ezt ma is figyelmébe lehetne ajánlani a szerkesztőknek, az „irodalomírás” űzőinek.*

A két tematikus szám, két évfolyam után a folyóirat visszatér eredeti profiljához, az irodalomhoz, illetve a tágabb értelemben vett művelődéstörténeti, történelmi, helytörténeti, néprajzi jellegéhez.

Megkeresett hazai és zalai szerzőink – elsősorban a Pannon Tükör mint testvérlap szerzőgárdája – mellett lenti, vajdasági, székesfehérvári, és budapesti szerzők is elküldték műveiket. Bizalmukra a jövőben is számítunk!

A lapszám tervezésekor két nagyobb évforduló (a Zrínyi-évforduló és az 1. világháború centenáriuma) is kínálkozott, s a körjük csoportosuló helyi vonatkozások körbejárása versben, tanulmányban, illetve eszében. Ezekre következő számunkban is kitérünk majd.

Ahogy a címdoldalon is jeleztük, az irodalmi jelen legfrissebb termékeit nyújtjuk most át.

A szerk.

Bence Lajos

Sasoknak

*Sz.S. késői intelme a Sasokhoz
(„Tavaszcvárás” hangulatban,
„Egyhangú rock and roll” mellett)*

*(Péternek, Doriánnak, Misinek,
Norbinak, Gregának, s még kinek)*

7

*Szálljatok,
magasba fel, nemzedék
nélküli, egyívásúak
társasága küldi
felétek ezt az üzenetet.
Osztály-bilincsekben nyögő
elődök üzenete is
ez, Berzsenyi, Kölcsey,
a Tövisék és virágok,
Batsányi üzeni,
felvegyétek az íjként
feszülő, izomtól pattanó
ínyre a terhétől feszülő
tegezből a toll-nyilakat,
felfeszülve figyel
a várakozásba beleőrült
célkereszt.*

*Ismét mennydörgésként
robbannak a percek,
alattunk sír az ég,
felettünk a föld-erezet.
Szöveve idegszálanként rezeg,
műszerfalának minden
vészjele kigyúlt,*

csapjátok fel idegbajosként
 a kályha fedelét,
 tömjétek bele, mit
 az asztalfiók rejt,
 minden kacatot, mindent,
 mi égetnivaló!
 Csépeljétek a hírt,
 forgassátok e silány
 gramofon-sütőlapot,
 hajtókarát feszítsétek
 pattanásig, míg a műanyag
 enged, meghajol: mert
 zene kell itt, égi-pokoli
 tivornya, bőgjön a brácsa,
 májusi orgonaként
 hulljon alá a csipkézett
 cimbalom rácsa, a trombitává
 átnemesült fonográf-tölcsér,
 percegen a tű, a fő
 idegborzoló, mint szervéről
 lefejlő idegszál,
 hidegen ne hagyjon senkit
 a hitegetés, a hideglelés
 a baj-hínár, a kín-ár.

Vagy mást!
 Hiszen a viselő
 percnek már oda!
 Készüljön köztéri
 szégyenkaloda, szellemi bitó,
 íródjon pseudo-óda.
 Kerüljön a máglyára minden
 eltékozolt pillanat,
 minden kidobott perc,
 minden csűrész-csavarás,
 késleltetett pótcselekvés,
 ránk erőszakolt új
 idő-zóna. Titkos kerülőkkel,

bójákkal jelölt, hazug
ígéretetek, vészhelyzeteket
mímelő jövőeltérítő
navigációs-készülék,
mit a béka is lekurattyol...
Míg meg nem érkezik
a várva várt esőszag,
cunami-ár, s távoli
tartományokból a vitorlát
feszítő bőra.

9

Míg vérünk hull a
papírra vagy a hóra,
készüljön egy új szabály,
egy új tóra, míg a holdfény
szítál, s a lehulló levekből,
mit térkép nem jelöl,
egy új sziget nem képződik,
nemzedéki, s összefogja az
egészet, mint induló a
katonabakancsot, kovászként,
víz a lisztet, egekbe feszülő
fóhász helyett, könnyű librett.

Ó, készül már a nemzedéki
óda: Isten, verd a magyart,
ne nagyon, ne nagyon...
Szikrákkal hasíts belém,
ha hagyom, ha sokáig hagyom,
a közönyt, parlagon
heverni szót, nyelvet,
ha imperatívusz-szelek,
nyelvi jégverések, viharok
jégverése sem indít meg,
ha belevész nyelvem
a bábeli zúrbe, közönyáradásba,
ha nem ágyúként robban már
a szó-rügy, ha nem kel ki már

a szó-mag, ha hó borította
nyelvem bénultan dadog
ha a „mi volt, s ami lesz”
egyformán, fakó fényben
pislákol, nem ragyog,
ha a névsorolvasásnál
nem szájunk, hanem helyettünk
mondja száz, hogy: jelen!
ha sírjainkon virág helyett
már csak gaz terem,
s sírkövéinkről a száguldó
idő letörli nevünket,
virágkoszorúink egykoron
éjjfekete szalagjáról lekopik
a gyász is, sírunkon
nem nő virág is, az lesz ám
a vég kezdete, a kezdet
vége, hej, cudar világ,
hej, cudar világ..

Lobogunk

*Vinnyog a szél, vihog a hó, szikla kérdi és Doberdó:
erősebb a pusztító szó /* a merénylő pisztolygolyó?
Ó, csöndessé oly sok ajkat, ó, könnyessé ki tett árvát,
a háború, hol széthintett bőkezűen csontot, ármányt.*

11

*Eme szétszórattatásban izzik a nagy pokol-katlan,
pattog ropog dörög, hörög, ó, akarva-akaratlan!
Fájó csöndben nagy hallgatás; a győztes az, ki vermet ás.
De ki győztes? Üszkös tettes? Ki mást hisz is, vesztes, mi más...*

*görbül a tér
-kép-
telen
1920
leláncoló nyarán
kit
honából elűzött
kit
honától elragadott
hol mennek
hol maradnak
kik összeveszítenek
sosem népek
hanem egyének
de szégyen
szegény
kinek kenyere
ó lám avas
kikkel pöröl az
ólom a vas
de*

*szégyen
szegény
szegény emberek
kik szenvednek*

** vagy*

Új-Zrínyi-vár

*Tölgyfatönkvárrom odújában gyűlik a korom.
Emléknyomaton tör át gyöngé sarjadék.
Neve sincs, árnya sincs, magja sincs még,
Zrínyi ül alatta s öreg pásztorra vár
Kérne korty vizet, adna szép regét.*

13

*Ágyúgolyóhéjzrozsda morzsáll a földben.
A Visszafolyó fut előre, könnyez a fűz:
levele magyar, horvát, török átkokat betűz.
Új-Zrínyi-vár-udvaron csókolódzik két diák,
s újra fellobban, ha csak pillanatra is, a tűz.*

*Ajkuk közé nem fér más, csak a jelen.
Bennük az elmúlt perc fájó, az eljövendő
ki tudja mivel jön-jár, akár a szellő.
Köröttük csak kútnyi lélek, ki maradt
még időtlen harcolni, önmagát kergető*

*sereg, ki várja, hátha visszatér hős Zrínyi.
S bíznak, bíznak, – tán szót ért Istennel
bolyongó érettük s Magyarországért,
ha a Hadak Ura meg nem rója fel néki,
mit meg nem tett reménytelen nászéért.*

*Majd, ha mi tévelygünk égi harcmezőn,
lesz-e vezérlő nagyunk, kire örökké várunk?
Ki nem felejtí lelki éhségünk, sem álmunk?
Lesz-e, ki hív testét, békéjét, üdvét áldozza
boldogságos szabadságért csatáznunk?*

Fehérlő határkövek

14

Téli csendben mereng a táj. Az erdő és a bozót dermedten pihen. A gyenge napsugarak káprázó árnyalatokat festenek a bükkfák terebélyes, dérral borított koronáira. A fák között húzódó tisztáson sorakoznak a fehérlő határkövek. A látvány hasonló, mint korábban volt, csupán az egykori katonaösvényt nem gondolzza senki. Már több esztendeje nem jár erre határrör.

Az első világháború után a tájra oktrojált határvonal már nem parancsol megálljt. Gyalogtúrázók cipőinek és a vadállatok patáinak földbe mélyedt nyomai láthatók csupán az alig felismerhető ösvényen. A korábbi feszültségek enyhülése megszüntette a határ merevségét, a mozgást nem korlátozza senki. A környékbeli emberek gondolataiban mégis furcsa érzés motoszkál. Sokan ma is a határkőtől határkőig húzódó virtuális vonal elválasztó hatását érzik. Az elválasztottság érzését a korábbi évtizedek feszült légköre, a figyelmeztető utasítások kódolták a határ mentén élő emberekbe. Magyarokba, szlovénokba, németekbe, horvátokba és más nemzetiségűekbe.

Hiába szűnt meg mostanára az államhatár szerepe, hiába mondják, hogy a határ összeköt, ami badarság, annak elidegenülést okozó jellege máig érvényesül. A cél, amiért létrejött, elérte hatását! A fehérre meszelt határkövek riasztó jellege valamennyire tompult, a határvonal azonban szilárdan beivódott az emberek tudatába. Az elmúlt században kényszerből megtanulták a mozgáskorlátozást, később azonosultak vele. A határ létrejöttét megérő nemzedék, amely máról holnapra új országban találta magát, vagy annak közvetlen szomszédságában, emberfeletti megpróbáltatásnak volt kitéve. Nagyapáink mégsem azonosultak a megváltozott helyzettel. A mai állapotot is nehezen értenék meg. Senki nem kérheti ezt számon tőlük. Ők úgy gondolták, hogy a földrajzi táj a fehérlő határkő mindkét oldalán azonos természeti környezet. Nyaranta egyformán énekelnek itt a madarak és zümmögnek a méhek, egy itt az agyag, a humusz és a kőzet. Azonosak voltak

a népi szokások és a beszédnyelv, vagy ha különböztek is, békésen megfértek egymás mellett. A más nyelven beszélők is tökéletesen értették egymást. Egyforma volt a lehelet, amelynek párás foszlányai ma is érződnek a téli fagyban.

Később a rideg külső hatások megtették a magukét. Volt időszak, amikor a határsávot lehetetlen volt megközelíteni, az átjutásra semmilyen esély sem kínálkozott. Ilyen határvonalak kúsztak több ezer kilométer hosszan Európában. A múltban félelmetes, a térképeken pirossal jelölt képzeletbeli vonal, aminek hallatára sok szem könnyekkel telt meg vagy tenyerek szorultak ökölbe, virtuális jelleget kapott. A fehér határvonatok a korábbi helyükön maradtak.

15

Más módon alakultak, jöttek létre a határok az ókorban, a középkorban, és látszatra nagyobb egyetértésben a későbbiek során. A valóság azonban az, hogy egy-egy határszakaszt általában a nemzetek és ideológiák közötti feszültség, a tragikus háborúk, a fölérendeltség erőszakos érvényesítése és az érintettek esélyegyenlőtlensége befolyásolta. A közvetlenül kiszolgáltatott lakosság véleményére a döntéshozók alig voltak kíváncsiak, népszavazás csak elenyészően kevés esetben történt. Nem volt mindez másképpen az őrségi és hetési térségben sem.

Amikor 1919-ben ideiglenes jelleggel megállapították a magyar–délszláv határt, nem sokan hitték, hogy az említett szakaszon hosszú életű lesz. Eredetileg nem terveztek itt határt. Az első világháború utáni politikai átrendeződés, az Osztrák–Magyar Monarchia megszűnése a Mura bal oldalán élő szlovénok bizonyos köreit is nagyobb önállóságra készítette, azonban 1918 novemberében a tervezett határvonalat az említett folyó medrében állapították meg. A délszláv állam atyjai a mai Muravidékre eredetileg nem tartottak igényt. A környékbeli szlovénoknál is csekély volt akkoriban a Magyarországtól történő elszakadás vágya. A térség magyar lakossága pedig el sem tudta képzelni, hogy háromnegyed évvel az első világégés után délszláv környezetben kényszerül majd élni.

Sajátos körülmények közepette, 1919 nyarán Párizsban megszületett a döntés, amely a történelmi Alsólendvai járás kétharmadát, a Muraszombati járást majdnem teljes egészében és a Szentgotthárdi járás néhány települését a délszláv államnak ítél-

te. Az egyoldalú rendelkezés színmagyar területeket szakított el az anyaországtól, miközben a Szentgotthárdi járásban több szlovén falu nem került délszláv fennhatóság alá.

Azóta minden településnek megvan a határ árnyékában megélt története. Tájéfutás és kutyasétáltatás során jómagam gyakran az egykori határőrösvényt választom. Arrafelé emberekkel csak nagyon ritkán találkozom.

A dombtető felé haladva a határvonal mentén, a 469-es számú határkő melletti ösvény kivezet bennünket az erdőből a magyarországi oldalra. Az első épület, amit megpillantunk, egy pajta, mögötte takaros lakóházzal, a határvonaltól mindössze húsz méterre áll. A házban már régóta nem lakik senki. Tulajdonosa egy kedves idős ember, aki a második világháború után 7–8 évig az oroszországi gulágok poklát is megjárta, a múlt század hatvanas éveiben elköltözött innen a családjával a közeli nagyobb faluba, Rédicssre. Akkoriban itt, a vasfüggöny közvetlen szomszédságában lehetetlen volt emberhez méltó életet élni. Az egész falu, Lendvakecskés teljes lakossága másutt kényszerült otthont keresni magának. Ide csak a szőlőparcellákat jártak vissza megművelni, bár sokan azt is elhagyták. A határőrség és más államvédelmi szervek állandó zaklatását nem lehetett elviselni. Az idillikus környezetben megbúvó falucska, amelynek lakói régen Alsólendvára jártak templomba, boltba és hivatalba, mostanra teljesen elnéptelenedett. Hiába változott meg időközben a légkör, tűnt el előbb a vasfüggöny, aztán a szigorúan őrzött határ, ma már szinte senki sem lakik itt. Még a helységnévtábla is elkallódott valahová. Mindössze néhány kisebb-nagyobb épület, roskadozó viskó emlékeztet arra, hogy egykor itt nem csak szőlőművelésre alkalmas dűlő, hanem népes falucska volt.

A múltat kevésbé ismerő járókelő a madárfütytytől zengő, gyönyörű természeti környezetet bizonyára földi paradicsomnak véli, ahol ősidők óta béke, nyugalom és harmónia honol. A mostani látvány tényleg lenyűgöző, a rohanó világ méhkast felülmúló központjaihoz viszonyítva úgy fest, mintha itt megállt volna az idő. A határ mentén élők szempontjából legelviselhetetlenebb években, amikor farkasszemet néztek egymással a magyar és jugoszláv határőrök, mutatóujjukat a puska ravaszára helyezve, a 469-es határkőtől keletre fekvő falurészt, tizenegynéhány la-

kóházat a gazdasági épületekkel együtt le kellett a családoknak bontani. A falubeliek nagy részének akkor kellett világgá menni. Néhány esztendeje még az egykor népes porták emlékét egy rozoga kútkáva vagy téglatörmelék őrizte, mára azonban mindent benőtt a bozót.

Sánczi Ferenc, így hívják a határhoz legközelebbi ház tulajdonosát, hosszan őrizte a két világháború közötti időszakból származó, a határ megállapítása után ide helyezett határkövet. Annak is a maival azonos száma volt, az országok megjelölésénél azonban, a jelenlegitől eltérően, a Magyar Királyság latin és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság cirill betűkkel bevéssett rövidítése szerepelt. És emlékezetem szerint 1920. június 4-e is, a trianoni békediktátum dátuma. A határkő valamilyen munkavégzés során került elő a kilencvenes években a földből, ahová bizonyára 1941-ben, amikor négy esztendőre megszűnt a határ, elásták. Ferenc úgy gondolta, hogy az emberi szívekben mindig is egybetartozó vidékre kényszerített elválasztást jelző tárgyat szimbólumként megőrzi azt az utókornak. Tervei között szerepelt, hogy átadja majd azt valamelyik környékbeli múzeumnak, mivel a két világháború közötti időből bizonyára alig akad már erre a határszakaszra utaló határkő. Sajnos másképpen történt! Egy alkalommal arra figyelt fel, hogy a pajta mellé állított határkövet valaki ellopta.

A 20. század nemzedékeinek mást jelentett a rájuk kényszerített határ, mint a későbbi generációknak, akik az állapotot, amibe beleszülettek, természetesnek tekintik. Az egyik legkisebb környékbeli település, Zsitkóc esetében sincs ez másképpen. A településen, amelyben rendkívül kedves és rokonszenves emberek élnek, évtizedes hagyománya van a magyar műkedvelésnek. A falu régen a „haza bölcséről” nevezetes Deák család szállásterülete volt. Deák Ferenc nagyapja is itt született, ezért a Deák-hagyományt hűen őrzi a faluotthon ízlésesen kialakított padlásterében berendezett emlékszoba. A kulturális rendezvények rendszerint magyar nyelven zajlanak, mert más nyelvet beszélő ma is csak kevés akad a faluban. Mindennek ismeretében csodálkoztam rá egy látszólag jelentéktelen apróságra, ami azonban a határral elválasztott közösség tudathasadásáról tanúskodik. A magyar zászlót a szlovén jogrend szerint a magyarok lakta területen hivatalosan

lehet használni. A múltban aligha történt olyan esemény a településen, amikor a szlovén mellett, ahogy azt a törvény előírja, a magyar nemzeti színek ne lengtek volna a faluház homlokzatán. Igencsak meglepődtem azonban, amikor kerékpározás közben észrevettem, hogy a májusfán, amit errefelé gyakorta állítanak, az egyik évben csak a szlovén zászló lobogott. Sötét szemüvegen át talán rosszul látok, gondoltam magamban. Megálltam néhány másodpercre a faluközpontban, és szabad szemmel is rávetettem tekintetemet a tíz méternél magasabb, a kergétől megfosztott, égbenyúlóan egyenes fára. Korábban általában a muravidéki magyarok lakta falvakban két zászló lengett a májusfákon, a magyar és a szlovén, vagy egyik sem. Akadt arra is példa, hogy csak a magyart kötötték a májust köszöntő fa ágára, amiért időnként tettek is megjegyzést az illetékesek. A magyar zászló így vagy úgy a múltban gyakorta lengett a májusfákon. Zsitkócban, bárhogy is bámultam csodálkozva, ezúttal csak a szlovén zászló díszelgett a májusfán.

Ugyan felfigyelt-e arra rajtam kívül más is? Bizonyára, vagy ki tudja? Nekem azért volt nagyon szembetűnő a látvány, mert mindez akkor történt, amikor a határ szerepe jelentősen megváltozott. A kedves falucska jó ismerőjeként adódik a kérdés, hogy miért maradt el a magyar zászló a májusfáról? És ezzel már túl is lépek a településen, mert ehhez hasonló eset bármelyik muravidéki településen is megtörténhetett. Sőt ennél kirívóbb példákról is tudunk!

A váratlan látvány mégsem jelenthet meglepetést, hanem csupán nyers bizonyíték arra, hogy a Mura mentén élő, kis lélekszámú magyar közösség nemzeti tudata a múltban mennyire ki volt téve a gyengítés és a romlás veszélyének. És mindez úgy következett be, hogy a közösség mai nemzedékeihez tartozók többsége erre rá sem eszmélt. Nem arról van szó, hogy a hangulatos kis faluban, az ott élő kedves emberek között bárki is ellenezné a magyar zászló használatát. Ellenkezőleg, mert ha ezt tenné valaki, akkor még a kevésbé magyar érzelműek is fellázadnának ellene, és „csak azért is”, dacból magyar zászlót tűznének ki. Sokkal mélyebb okai vannak e jelenségnek! A határ közvetlen szorításában kisebbségben megélt kilencven esztendő megpróbáltatásainak a hatása ez. A korábbi kiszolgáltatottság következménye az, hogy mára a fiatalabb korosztályhoz tartozó májusfaállítók megfele-

keznek a magyar nemzeti zászlóról. Az utóbbi évtizedek kedvező szlovén kisebbségvédelme már későn érkezett!

A lakosság jelentős része a magyarországi oldalon is természetesnek tekinti, hogy egy Szlovéniához tartozó faluban, még ha annak a lakossága túlnyomórészt magyar is, a szlovén zászló leng. Magyarországon számtalanszor lehet hallani, hogy milyen jó nektek, muravidéki magyaroknak, hogy Szlovéniában éltek. Ott mennyivel jobb az életszínvonal. A nemzettudat állapota már csak kevés embert érdekel mindenütt. Azzal sincsenek tisztában, hogy a magyarországi életszínvonal leépülése nagymértékben az állam közel fél évszázados szovjet megszállásának a következménye. Sokan még azt sem tudják, függetlenül attól, melyik országban élnek, hogy a mai Szlovénia területére hogyan került magyar közösség. Ennek ismeretében aligha tekinthető furcsának, hogy a muravidéki kétnyelvű iskolák tanulói közül az elmúlt években többen megkérdezték tanáraiktól, hogy „a magyarok mikor jöttek ide Szlovéniába, netán a második világháború után?” A kérdésfelvetés önmagáért beszél!

A Muravidéken manapság szinte egyértelmű, hogy amennyiben magyar–szlovén labdarúgó-mérkőzésre kerül sor, akkor a magyar kötődésűek többsége is a „mieinknek” szurkol, és ezen a szlovént érti. Ez más sportágakra is vonatkozik. Ha ezzel szemben valaki megjegyzést tesz, a fiatalok visszakérdezve úgy válaszolnak, talán az baj, hogy az országuknak, a hazájuknak szurkolnak? A múltból itt rekedt aggastyán ezt bizonyára kevésbé értené, a ma embere szemszögéből azonban tudomásul kell venni, hogy a 21. század második évtizedében az így gondolkodónak alighanem igaza van. A Trianon utáni nemzedékek magyar kötődése gyökeresen megváltozott és merőben eltér a múlt század húszas-harmincas éveiben élőkétől. Ma már alig akad hírmondó azok közül is, akik az 1941-es visszacsatolás felszabadulási hangulatában elszakított testvéreikkel, szüleikkel és rokonaikkal összeborulva közösen zengtek hálaénekeket és magyar nemzeti zászlót lengetve örömmámorban járták az ismételten egyesülő hetési falvakat. A későbbiek során ezért is megjárta a „jutalom”! A második világháború után létrejött kommunista hatalom bolsevik vonala több mint félezer magyart internált két-három szlovéniai koncentrációs táborba. Ezzel visszavágtak az 1942-ben a magyar hatóságok

által úgyszintén igazságtalanul Sárvára elhurcolt szláv ajkú telepések ellen elkövetett bűnökért. Néhány hónapos meghurcolás után a magyarok többsége hazamehetett, megbélyegzésük azonban megmaradt, ami negatívan hatott a másodszor is kisebbségbe taszított, még szigorúbb államhatárral elszigetelt közösségre.

A hazaként megélt szülőföld szűkebb lett, azt már csak egy keskeny, az államhatárra tapadt településsáv jelentette. Sokan jugoszlávként, majd később szlovénként jelölték magukat, amivel elsősorban az állampolgárságra utaltak. A nemzeti kötődésről pedig inkább hallgattak. A korábbi szálak, amelyek egykor Magyarországra felé vezettek, lassan gyengültek, megszakadtak, másodrendűvé váltak. Kezdetét vette a szórványosodás. Magyarországon jugók lettünk, és vásárolni, amikor már a múlt század hetvenes éveitől lehetett, „magyarba”, azaz a magyarokhoz jártunk.

A szülőföldhöz az ember mégis erőteljesen kötődik. Ki tudja, miért, de valami rejlik a génjeinkben, ami a százféleképpen értelmezett haza iránti viszonyt irányítja. Olyanok vagyunk, mint a gólyák, akik minden évben több ezer kilométer bizonytalanságát felvállalják, hogy a rozoga kéményre rakott fészekben újabb nemzedéknek adjanak életet. A gólyák hazája is nehezen behatárolható. Melyik az valójában? Én úgy gondolom, hogy itt van a kedvelt otthonuk, Közép-Európa peremén, e tájon, amelyet a pannon lélek is annyira kedvel. Eszerint ide, ahol az Alpok és a Kárpátok magas hegyei megszelídülnek, dimbes-dombos vidékekbe és síkon nyújtózózkodó termőföldekbe torkollnak, nem csak nyaralni térnek vissza ezek a hosszúlábú madarak. A hazája embernek és gólyának egyaránt ott van, ahol sátrat ver vagy fészket rak, ahol családot alapít, szaporodik és alkot. Afrikába csak kényszerből repülnek az istenadták, mert a pannon világ novembertől beálló dermedt hidege nem kedvez a nyári melegben legszívesebben fürdőző madárfajtának. Arra a kérdésre azonban én sem tudom a választ, hogy az őrségi Dávidházán miért van szinte minden vilányoszlopon és kéményen gólyafészek, arányosan sokkal több, mint a szomszédos falvakban? Ez bizonyára nem függ össze az emberek tudatára ható államhatárral. Ez a gólyák titka.

A fehérlő határkövek ma már teljes nyugalomban pihennek. A vadállatok mozgását megszokták, gólyák sem raknak a tetejükön fészket, a katonacsizmák taposása már régen nem zavarja

őket, és a tájfutó is ritka vendég arrafelé. Pihennek békében, mint nyári napon a dolgát jól teljesítő parasztleány a terebélyes eperfa alatti karosszékben.

változat egy (el)változásra

22

*hermetikus hideg tű
amint épp téged összefércel
pokoli kép de egyszerű
s nemcsak miattad elvi kényszer*

*ijedt szemed ma még kilát
a nyakig érő förtelemből
akkor sem kapsz amnesztiát
hajad is hiába mered föl*

*hatalmi hókusz-pókuszok
nyomukba' kél bábeli lárma
menekülni megannyi ok
de csak lapulsz halálra válva*

*röpült ezernyi luftballon
ki látott ilyen ünnepet
még látványnak is borzalom
kiszúrt velük a „jancsiszeg”*

*ma is hallod a pukkanást
sóhajtasz néha ennyi csak
foszlik a soh'sem volt varázs
káprázat csalt meg néhanap*

*harangok nyelve ócskavas
föltámadás csak égi trükk
félholt maradni egyszerűbb
szalonnabőröd is avas*

*dúsgazdag diktál divatot
jobb lesz ha gyorsan követed
mert (el)bomlik kötőszöved
úgy is erre vagy hivatott*

A vén fahíd

*A kis sziget s a vén fahíd
csábított odaátra,
fodrozódott a levegő –
meglebbent haja sátra.*

*Zöld szemében a titkokat
hirtelen megértettem,
ringtunk a nyári ég alatt
egymás karjában önfeledten.*

23

*Azóta eltelt az idő –
homályos az emlékek tükre,
de ott koppannak lépteink
a vén fahídon mindörökre...*

Sodorvonal

(... vízió más-más helyen és eltérő időkben...)

24

Kint a határban már alkonyul
Csomókba köti perceimet
az apró neszekbe rejtett jel –
Nem jön sem hang sem fény válaszul
Otromba púpjait mutatja
csak az evilági terhes táj
Érkezésem ezüstporából
bezacskóztak mindent és ez fáj...
Tudtam volna tudatlanul
Tagjait töretve a mártír
mások ócskaságából tanul
megint mint mindig kinek ködöt
fúj szemébe egy pajzán halál –
Amikor langyos eső mosdat
és az angyal trombitájába fúj...
Őfelsége bohóca voltam
Sorsom nem csak sorom volt jobb
Kint a határban már alkonyul
Nekem mindig szembe fújt a szél –
Nem tudad „Te Drága” kit szültél
ahol még mindig vörös a zagy
és a zöld árnyékok alatt is
agyhalott aki magára marad –
Maradok itt mégis visszatart
a hely kehelyben a helyben
Szerelmem földül az égis
Bányász-törpét játszok el mégis...
Kell hogy legyen bizonyos tovább
Kell hogy legyen tisztán fehér hó
Kell hogy egyszer eljöjjön az Isten

*Kell nekünk a közös „nincsen”
Elhervadtak lassan ökleim
Az egészben egyként az egyben
mindig megbuktatott elsőként
mindig az égig érő lángban
mindig benned mindig Anyámban –
Nem voltam veletek ahol Ti
hús vakolatot zabáltatok...
Nem tudtad „Te Drága” kit szültél
Tudós piócák és véreszmék
Aki elől elfogy minden út
az egyszer talán hazatalál
Ha az idő mindig olyan volt itt
mint nagy vizek fölött a pára –
Zsíros zsemle volt a zsebemben
és két darab réz kétforintos
Mentem be a füst-ernyős gyárba
Álltak az olvasztókemencék...
Apám Téged elvert az este
Húgom leckéjére nem volt pénz
Barátaim „discóba” mentek
Vártam a józanító havat
amikor a határban alkonyul –
És jött a hó mellkast facsarón
üres ágyban üres takarón
megint zsíroskenyeres-álom
ébredéstől az elalvásig...
A lehallgatott telefonok
A ki-be rángatott fiókok
özveggyé tettek engemet is –
És nem szóltam arról ami fáj
A tenyeredbe csókolható
tiszteletről sem szóltam soha...
Nem tudja senki hogy el hova
Nem tudja senki hogy hova el...
Bőrömmel feslek minden éjjel
Antik árnyak rebegnek körbe
És mind meghazudtolják egymást –*

Szemem mára már egy kék vitrin
az olcsón bérelhető mában...
A menstruálás barátnőikkel
kapuzárós hősfiainkkal
a húst nem ismerő hentessel
kanári-csicsergős ágyassal
nem szervvel csak nemi szervekkel
ész nélkül bedarált hazánkban
Nem tudtad „Te Drága” kit szültél –
Borsó kell a takaró alá
hogy az álom legyen már más is...
Kint a határban már alkonyul
Csomókba köti perceimet
az apró neszekbe rejtett jel...
Partot nem építettem csak azt
akartam még alakítani –
Mert jelben születik meg minden
Mint Takácséknál az unoka
kínai koton hibájából
a nem vártként szeretve mégis –
Ha volna még nem választott csillag
az csak minket akarhatna itt
hogy arcában tükörkép legyünk
hogy legyen kajánk és jó piánk...
Antik árnyak rebegnek körbe
És mind meghazudtolják egymást –
A sarkon hányni már dicsőség
amíg késik a 104-es busz
mert a sofőrnek hasmenése van...
Kint a határban már alkonyul
Devalvált nyugdíjadhoz mit kérsz?
Miért nem jó neked a...
A Bécinél minden olcsóbb és
kupon gyűjtésére sem késztet
Nála a szavatosság a szaglás –
Páasztortüzek égnek kint messze
Őfelsége bohóca voltam
Talán jobb volt akkor mérlegen

a félelem nyájában állni –
Kezet kell csókolnom ma este
mielőtt áthív a szomszédasszony
dolgozó férje helyére a
félíg sem kihűlt ágyba és nem
az esti imát teljesíteni...
A szomszéd lépcsőházban megint
szivárgást észleltek a lakók
A bűz okán gondoltak hiányt
pedig csak egy túlhízott patkány
halt bele a meleg csövekbe...
A ... számú lakásszövetkezet
gondoz itt unva gondatlanul
átengedve a lépcsőházat
a lélektelen levegőnek
amit az önjáró lift présel –
Kedves! Meghalok itt megint
Bús parasztok leszármazójaként
érdemtelen fél-cigány proliként
álmodnám újra a veszített múltat?
Őfelsége bohóca voltam
Kezet kell csókolnom minden este
hogy szép kezedet érinthessem
hogy hasad párnáiban leljek...
Nem ismeretlen csak átélem
Istenem mechanikáját
mint a csillagász aki hallgat
és forró homokban tartja
lábát egy újabb lépés helyett –
Tudod! Annyi mindent akartam
Őfelsége bohóca lettem
kitartás helyett „föls” helytartó
föls nem ismert „Beat-nik surranó”
Tudod! hogy a kabócák sírnak
hogy a temetők márványai
csak hidegen maradnak szépek
hogy sosem láttam amit akartam...
Levesem jóval drágább mint tegnap

ezért leves fele lesz holnap
Mert jelben születik meg minden
a segélyt osztó alapítványok
bizlalt disznóként gyarapodnak
Őfelsége bohócaként fogok
én még tapsolni a sírotoknál!
És bírni fogom még a lépcsőt
az alázat szelemenjeit...
Ti akik nevetve akasztottatok
urnátoknál majd más fog mosolyogni –
Két öklöm sosem ért össze
amikor öklözni kellett volna
A sodorvonal mellett és benne visz
az elárult Isten mechanikája...
Talán lesz egy lélek országa
ahol nem lesz hegye a tollnak
és a papír sem foghat tüzet –
Talán azért voltam hogy az iszapnak
lehessen jó szagú íze...
Itt mindenki nyert Itt mindenki
győzött és térdet hajtott a hétvégi
miséken...Vasárnapok múltán
pedig elfelejtett gyónni az „énnek”
Hogy magasztosult rendben a rendben
cégalapító barátunk cégbontó
Társunk följelentő „csikasz”
apja rothadó múltjából kinövő
pimasz...RTL CLUB ATV stb.
nyugdíjas sorozat És ma a téglá
már nem is téglá és bankkártyám
egyenlege nem „egyen-leg”
mint béka a fertőzött tóban
bőrünk síkosult és beteg
Miért szültél ide Édes
Sosem leszek semmire sem érdemes
mert uraink és uralóink
mentik a szélfogta vitorlát
Maradtam őfelsége bohóca

*és földem egyetlen országom
ahol az idősíkok egymásba másznak
Csak az ég állandósága tart
A páasztortüzek lassan kiallszanak
Voltam aki lehettem és vagyok
aki maradón lehettem volna...
Sodor a vonal a folyam-gén –
Megint nem tudtam elmondani semmit
De jelben születik meg minden...
Nem látott szívárványt hozhat még
a hajnal... És holnap megint szerda –*

az égbolt szikráival

*az égbolt szikráival játszik a csillár karcsú íve
benn a szobában susogó meleget ont a fal
megtöri a csendet a papír ropogása
sercegve siklik a toll.*

30

*egy lépés halk zaja kél
kering egy furcsa árnyék
pedig itt benn senki sem jár most
a padló metszetei őrzik
bálok kopogását.*

*túl szavakon ütemes zene zúg
szívek sóhajaival leng a függöny
hétfőn havazás lesz,
viharos széllel beköszönt a hideg immár.*

Légszomj!

(Árvaszent Jánosnak)

*fogolylét metsző hidegében várják a jelent
kínozni kell, aki él, okozni megannyi sebet.
Pokoli játék ez, harsonák öntik a földre
emberek! készülődjetek!*

*ébred az orwelli föld
a démonok fűtyörésznek
lélegezz, lélegezz! préseld át a tüdőt
majd fújd ki a levegőt!*

31

*Újra be, majd ki, és ritmusra vált a láb
Törmelékek közt a szem megadja magát.*

*Szemétdombja ez a létezésnek,
a magány jól ismeri már
a lét deszkázatát.
Ólak és ketrecek, kínzók és rabok
Merre vitték el a reményt a vonatok?
Hol kéz, mely lendül, hol száj?
Ki az, ki emberért kiált?
Hol van hatalma, vagy néma?
ki az, ki suttog egy halk imát?
És hova lett az Ember, hol van a Társ?
alázat? hol a te erőd? hol van a Teremtő?*

LEVEGŐT! LEVEGŐT!

Értem már

*Kerekes kút mélyén titok,
tenyerén hordja apám a napot.
Arca tükrében vízimalom,
dagad a víz parttalan.*

32

*Értem már az éjszakát is:
Mura-parti káprázat.
A folyóból kirepülnek a halak,
ütött-kopott bográcsunkban
békés világunk párolog.*

Sorsom volt

*Megnőnek az utak,
zúmmög a távol –,
befelé fordul a titok.*

*Sorsom volt a folyó,
könnyű úszás lefelé.
Most boldog, tiszta homokon
partokkal ölelkezem.*

Bélyegekink egymáson zsugorodnak

*Pecsétet nyomok a testedre:
a méltóság és a mocskok bélyegét,
s talán a roncsolt misztikumét*

*Sodor a sors, de bélyegekink
egymáson zsugorodnak, halálunkig,
s még – ki tudja, meddig – utána is*

33

(2014)

Alkohol és/vagy szabadság

*Alkohol, addig érdekelisz,
amíg szabadságot adsz,
amint rabságot – már nem*

*Mert mégis csak a szabadság
az életelixírem, amitől érzem
a tündérszárny-rebbenést*

*Alkohol, addig érdekelisz,
amíg szabadságot adsz,
amint rabságot – már nem*

*Így gondolom most...
És mi lesz holnapután?*

(2014)

A szökés

34

Múltba néző tekintettel kezd mesélni a kis madárcú Katica néném.

Az ötvenes években tört ránk a szerencsétlenség. Még alig voltunk ötéves házaspár, amikor Józsi elveszítette az állását a Gradbenik cégnél.

Esténként lefekvés előtt nem jött álom a szemünkre. A kicsi földpadlós szoba, ahol bérben laktunk, tele lett sóhajrással. Az a két hold föld, ami anyai jussom volt, mire elég? Attól éhen is vesztünk. Ilyen gondolatok jártak a fejemben, még nap közben is, amikor szomorúan vakargattam a kismalac fülét: Jaj, te szegény, mit adok neked enni ezután, amikor még nekünk sem jut falat. Az a néhány tyúk, ami ott kárál, kapirgál az udvaron, majd csak ellesz valahogy.

A vénasszony is egyre unalmasabbá vált. Egész télen ott gubbasztott a sparhelt mellett és melegedett. Még főzni sem tudtam tőle rendesen; de hát hogyan küldjem el, amikor övé a ház.

Este lámpaoltás után még nyomasztóbb lett a gond. Szótlatlanul és álmatlanul feküdtünk egymás mellett Józsival. A keskeny ágyon mindig egyszerre fordultunk a férőhely miatt.

Egyszer csak a sötétben Józsi megköszörülte a torkát és így szólt:

– Te Katica, nekünk is át kell szöknünk Ausztriába. Te is tudod, hányan elmentek már innen. Némelyik Amerikába ment, van, aki Kanadába vagy Ausztráliába. Látod, ez az új jugoszláv állam nem törődik miveltünk, itt a határ mellett. Lassan minden üzem leáll. Itt nincs élet. Talán az is a céljuk, hogy mi, magyarok tűnjünk el már, fussunk világgá innen a Mura mentéről – a szavak nehezen szakadtak ki belőle, de ha már elkezdte, végigmondta.

Én csak bámultam nyitott szemmel a sötétben, de szólani nem tudtam. Gondolataimat szégyelltem elmondani a páromnak: Mit ér majd a sok ruha ott idegenben, ha azt templomba menet nem látják a falubeliek? Ha valahogy sikerülne egy házra valót össze-

kaparnunk ott kint, az sem érne nekem semmit, ha a rokonok és ismerősök nem mondanák majd bólogatva: Ez igen! Ezek egyről kettőre jutottak!

Ezen az éjszakán egy szemhuntyást sem aludtam, csak gondolkodtam.

Egyáltalán hogyan lehet így élni, hogy többé nem láthatom a hazai tájat: a szegi föld végében azokat a nagy berekfákat, az Olorison azt a sok hóvirágot tavasszal, hogy a Töllös alatti dűlő-út széléről soha ne nézzen rám a katáng kékszemű virága?

Jaj, Istenem, hogy én is belepusztulok ebbe a külföldre menésbe, de te azért csak keresd föl azt az embert, aki átvezet a határon. Tudod – folytattam –, én abba is belepusztulok, ha látnák itt a faluban, hogy mi koplalunk. Itt semmit titokban nem lehet tartani, mert belelátnak még az ember fazekába is.

A várt és rettegett nap elérkezett. Józsi a biciklit – egyetlen vagyónunkat – tolt, az én kezemben pedig egy megrakott cekkerrel elindultunk. Sem vissza, sem egymásra nézni nem mertünk.

A határon átvezető szlovén emberrel ki volt alkudva, hogy a bicikli lesz a fizetsége. Az emberünk éjszakára ágyat is adott. Álom nem jött volna a szemünkre, de azért mi a rend kedvéért lefeküdtünk.

Éjfélkor bezörgetett a gazda. Gyorsan összekaptuk magunkat, és máris követtük vezetőinket a hűvös, sötét éjszakába. Csozátkoztunk is rajta, milyen jól eligazodik ez az ember abban a nagy sötét erdőben. Volt, hogy megreccsent a száraz ág a talpunk alatt, vagy éjjeli madár neszezett a fán, ilyenkor egy-egy pillanatra elállt a lélegzetünk, de azért csak mentünk tovább. Józsi többször is megcsúszott a kiálló nyirkos gyökereken, mert féltve őrzött vőlegénycipője teljesen új volt még és csúszott. Egyszer el is esett, akkor így káromkodott: „A szentségit ennek a cipőnek!” De hát a legjobb cipőjét mégsem hagyhatta otthon.

Otthon? Hová lett az otthon? Zűrzavaros fájó emlékké vált az otthon, meg a múlt, a jelen pedig lelket ölő bukdácsolás a korhadta- és mohaszagú erdőben, a jövő pedig csupa ismeretlenség, homályos és ködös bizonytalanság.

Hosszú gyaloglás után a vezető, jó szerencsét kívánva, elköszönt tőlünk. Az utolsó néhány métert egyedül tettük meg a megjelölt irányba.

Reggel, mire virradt, mi már az osztrák falu templomkertjében üldögéltünk, és nagyon szégyelltük magunkat a reggel misére érkező emberek előtt a túskebokortól tépett, csapzott ruhánkban.

A csípős hideg reggelben dideregve kapaszkodtunk egymásba. Nemcsak a hidegtől vacogott a fogunk, de a bizonytalan jövőtől is.

Feltámadás

*mindenhol romok,
rom vagyunk,
romokból építjük
romlatlan templomunk*

37

*feszít a feszület,
nem vagyunk egyedül,
a kereszt a vért égve
egyházzá teljesül*

*bennünk dobban az Ég,
kegyelme áradás,
lelkünk a fény hívta
örök feltámadás*

Arany és gyom

38

*belzebúb lakta lélekkel lohol,
kajafás sarjaként szerte a pokol,
s oroz mit ér a rettegő gyűlölet,
torz ferde félelme Krisztust is leölet*

*magának zsákmányra ágyaz s fiával hál,
a rőt kövér ösztövért gyilkos király,
mint záp gyáva bitorló, árnyában megpihen,
szent holtak aranyát számolja sebtiben*

*számold csak számold, az aranyad gyom,
a végső nagy mérlegen semmit sem nyom,
árnyadat levetvén gyúlsz majd mint áldozat,
bűnöd mind reád hull, máglyád a kárhozat*

*szűz tiszta templomába a léleklő létnek,
kéjsötét kufárok káromok közt lépnek,
a szeretet szelíd szép rügyeit késelik körömmel,
s az igazak bukásán kárognak örömmel*

*ám ostor lesz a kígyó, mely kígyóknak képébe vág,
ha kiűzetik káin, mohó fog szívbe nem rág,
mert Istené a templom, a templom az Ember,
hol a semminek kufárja lázadni nem mer*

*kinek bilincse a bűn, mindene elveszett,
bukottak álmodta pokolra született,
kinek tekintete Ég, Ég keblén pihenhet,
Imitatio Christi, az Istentisztelet*

Vetett kereszt

*keresztet vetettem,
s mint tenger ring kalászos mezeje felettem*

*lajtorjám az Égbe,
konkolyos lelkem bár áttetszővé égne*

*e feszítő földön itt,
hol kísértőnk semmije többé nem tántorít*

39

*mert lángmagod lett létem,
s hű tűszemednek zsarátnokát lépem*

Felhők futása

40

*Nyisd ki az ablakot Kedves,
húzd el a függönyt és gyere mellém
vakító villámot nézni s hallgatni
az eső monoton dobolását
ott fenn a vén hársak zöld levelén.*

*Látod-e, körben a tájat dombok szegik,
s a jól fésült szőlők és görbe karók közt
piszkosan-sárgán zúdul az útra a víz.*

*Feljebb az erdő. Lombokon susog az eső,
mint templomi zsongás boltívek árnyán.
Nedves avarban némán állnak a tölgyfák.*

*Nézd, kisütött már s ragyog a nap!
Csak lucskos levelek csepegnek mint a csap.
Bejár a hangjuk titkos tájakat
– naptalant és holdtalant –,
mégis egy helyben marad.*

*Lassan kondul a félhomály.
Szálás fenyők őrzik a vihar múltó hangjait,
míg a völgyben köd teríti le szürke rongyait.*

*Már csak a zúgást hallani,
ahogy a méla holdsütésben
suhognak a csillagos éjben
angyalok szárnyai.*

Szomjan halt tenger

Két vers között

*csönddé válik
az ember*

Két vers között

*akár a szomjan-
halt tenger*

By Ron

42

Híradó:

Népek, jövő, társadalom

Nékem elég

*Ha egyetlen, hű társ a
dalom.*

sokszor ezt hiszem

*E gyenge tavirózsa szirma –
ifjúságom*

*Mint vándor vad tájak
bércein
távolból lesem a nemes homályt.*

*Honnan nékem e divattalan eszme?
(tán túl sok Byront olvastam?)*

*Mélabús aggastyán képe kísért
S hogy Arktisz mélyén (fagyban is)
bensőm tüzetől olvadtam.*

*S hiába vágysz jégcsapból liliumra
Alföldből őserdő sohse lesz*

tik-tak-tik-(jó éjt – jó reggelt – jó éjt)-tak

*Ki az, ki napjaidon
erőt vesz?*

ENIGMA

*Hova tűnt szemeid fénye?
Miért hervad el üdeséged,
tűzhelyed melege, szíved
lűktetése?
Miért kell így elmenned?
Észrevétlenül,
tehetetlenül,
magányosan,
rád szakadt
kereszteddél,
észrevétlen
lovasként.
Mea culpa.
In nomine Christi.
Amen.*

Bence Lajos

Hiszekegy a kiábrándulásra (mindennapi használatra)

Ama régi „Hiszek egy istenben, hiszek egy hazában...” dallamára

44

*hiszek a hitben
és hiszek a szóban
hiszek a magát tengerszemnek
képzelő tóban, hiszek a hóban
és a fagyban, hiszek az égi
malasztban, hiszek a virágban
és hiszek a világban, hiszek
egy isteni örök igazságban,
a gonoszba bűjtatott reményben
is hiszek: az „ezek már nem
azok, ezek már ezek”-ben.
A gyomnövénybe bűjtatott írben,
a recept nélkül is kapható
gyógyszerben, s hiszek
a fel-felröppenő hírben,
s a hírverésben is hiszek,
hogy az ember megváltható,
s beváltható, mint a régi,
erejét-vesztett bankó,
s így tovább élhet.*

*Hiszek a vaj puhaságában,
hiszek a talaját vesztett,
szárnyaló rögben, s hiszek
az örömben és az ürömben,
a felhővé nemesedő
glória-ködben. Hiszek a hajnalba
újuló éjben, hiszek a fában és
hiszek a fékben, hiszek éjben*

és hiszek az „égbe menekvő” észben,
hiszek a szélben és az akaratban,
a panasszal tele tavaszban,
hiszek a nyárban, s hiszek
a szándékot követő, szájban
felgyülemlett nyálban,
és hiszek a nyájban,
mely végre hazatalál,
hiszek a hitben, mely másokért
kiáll, az el nem tántorítható
avarképződésben, ha jön a tél,
hiszek abban, ki „házat, telket,
már csak másoknak remél”,
hiszek a fajban és fagyban,
hiszek a fájlban és a mindig
rösen várakozó „Megálljban!”
hiszek a ragban, hiszek
az eleve elrendeltetésben
és a fejfából kiálló szögben,
a sebhely alatt duzzadó varban,
a gézen átütő sebhelyben,
a heg alatt induló gyógyulásban:
hiszek az ellágyulásban
és a kemény pöröly-beszédben,
hiszek a jókor jött, soha
el nem maradó intelemben,
s a szóban, a szóban,
mely beszédbe elegyedik
a jóval, „hiszek egy Istenben
és hiszek egy hazában”,
s a házban, mely otthonommá
fogad, hiszek a lélekmelengető
esőben s a sivatagi szélben,
hiszek az elmében, s az észben,
mely a Földről száll az Égbe,
hiszek a bocsánatban,
az áldásban, hiszek az Észben
és a közös Akaratban
(Amen)

tanulmány,
kritika, recenzió

Dobronaki katonák az első világháborús harctereken – fényképes visszaemlékezés¹

1.) Bevezető

49

Írásomban egy muravidéki településről, Dobronakról az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregébe besorozott katonák fényképei, illetve fényképekkel színesített visszaemlékezései segítségével szeretném bemutatni az első világháború különböző harctereit a „kisember-kiskatona” szemszögéből. Az első nagy világégés óta eltelt közel száz év természetesen nem tette lehetővé, hogy közvetlenül az eseményeket megélt emberektől, vagyis első kézből kapjak információkat, adatokat, személyes élményeket a nagy háborúra vonatkozóan. Mivel azonban az első világháború a túlélők, valamint a hősi halottak hozzátartozói számára egész életre szóló emléket jelentett (elsősorban rossz emléket), amelyekről sokat beszéltek a hosszú téli estéken, a leszármazottak és a közeli rokonság emlékében továbbéltek a harctereket megjárt dobronaki katonák elbeszélései.

2.) A település, Dobronak történetének rövid áttekintése

Dobronakról az első írásos említés 1322-ből (más forrás szerint 1324-ből) származik. Ezt követően a Zala megyéhez tartozó település Dobronok, Dobrolnok, Dobrunak alakban bukkan fel az oklevelekben. Az írások 1389-től a feudalizmus végéig

1 A tanulmány megjelent a „*Pomurje 1914-1920. Zbornik radova = Mura mente 1914-1920. Szöveggyűjtemény.* Čakovec; Csáktornya: Povijesno društvo Međimurske županije, 2011” című konferenciakötetben.

mezővárosként emlegetik, vagyis a környező falvaknál nagyobb, jelentősebb település volt. Földesurai az alsólendvai Bánffyak voltak egészen a család 1644-es kihalásáig. Ezt követően a település egy rövid időre a Nádasdyak birtokába került, majd a 17. század végétől az Esterházyak lettek a földesurak és egyben a plébánia kegyurai. A település plébániaközpont (amely már 1334-ben templommal bírt), heti és országos vásárok színhelye volt. Az 1867-es kiegyezést követő közigazgatási átrendezés során Dobronak az Alsólendvai járáshoz került. Húsz évvel később, 1887-ben körjegyzőségi székhely lett, melyhez további nyolc település tartozott. A dualizmus évtizedei alatt önálló csendőrorsöt, postai és körorvosi hivatalt kapott, 1892-ben pedig megalapították a tűzoltóegyletet. Az első világháború előestéjén az 1478 főt számláló településen (1910-es adat) három vegyeskereskedő, egy vasárubolt, több cipész, asztalos, kerékgyártó, fazekas és borbély, valamint egyéb iparos tevékenykedett. Dobronakon egy téglagyár is üzemelt, amely 1911-ben kezdte meg működését. A település a dualizmus korában is megőrizte vezető szerepét a környező településekhez viszonyítva, és egy kistérség, a Hetés kereskedelmi, igazgatási és vallási központja maradt.

3.) A Monarchia hadserege az első világháborús harctereken

Szarajevóban 1914. június 28-án lelőtték az Osztrák–Magyar Monarchia trónörökösét, Ferenc Ferdinándot. Az ennek következtében kirobbant első világháború csak négy év múlva, 1918 őszén fejeződött be rengeteg vér- és anyagi áldozatot követelve a háborús felektől. Az alábbiakban röviden áttekintem az Osztrák–Magyar Monarchia hadserege által végrehajtott legfontosabb hadmozdulatokat az első világháború során, ezzel is átláthatóbbá és érthetőbbé téve a dobronaki katonák visszaemlékezéseit.

Pontosan egy hónappal a szarajevói merénylet után, 1914. július 28-án az Osztrák–Magyar Monarchia (OMM) hadat üzent Szerbiának. A Monarchia hadüzenetét a bonyolult szövetségi rendszerből kifolyólag további hadüzenetek követték. Ennek következtében 1914. július 31-én Ferenc József osztrák császár

és magyar király elrendelte az általános mozgósítást, kitört az első világháború. Az OMM boszniai seregeinek főparancsnoka, Potiorek tábornok augusztus 12-én támadást indított Szerbia ellen annak ellenére, hogy nem volt meg a minimálisan kívánt 2:1 létszámfölény.² A kezdeti sikerek után 1914. december 15-én a Monarchia csapatai a szerb hadsereg ellentámadása miatt kénytelenek voltak visszavonulni a kiinduló állásaikba.³ Közben Oroszország a vártnál gyorsabban mozgósított és csapatai a lengyel csatában győzelmet arattak a Monarchia csapatai felett, majd az Uzsoki-szoroson keresztül Magyarország területére is betörték. Az osztrák–magyar és német hadvezetésnek csak nagy nehézségek árán sikerült megállítani az orosz előrenyomulást a limanowai csatában (1914. december 4.), viszont a megerősített Przemysl az oroszok kezére jutott (1915 március). Két hónappal később, 1915. május 2-án a központi hatalmak Gorlice-Tarnow között áttörték az orosz frontot és 150 kilométerre keletre szorították az oroszokat. Ennek során újra az OMM kezére került Przemysl, Lemberg, a németek viszont Varsót és Breszt-Litovszkot foglalták el. Az 1915. év végére a keleti front megmerevedett a Riga, Dvinsz, Pinszk, Luck, Csernovci és a Duna deltája vonalán.⁴

A háború második évében, 1915 tavaszán a Monarchia nehéz helyzetbe került, mivel 1915. május 23-án Olaszország hadat üzent a Monarchiának és június 23-án elkezdődött az első isonzói csata. A következő két évben (1915 nyarától 1917 nyaráig) az olasz hadvezetés 11 támadást intézett az osztrák–magyar állások ellen az isonzói front mentén, kevés sikerrel.⁵ Az itt aratott osztrák–magyar sikereket (az olasz támadások visszaverését) csak tetézték a balkáni fronton aratott győzelmek 1915 őszén és telén. Bulgária hadba lépését követően a központi hatalmak legyőzték Szerbiát és az országot egészen 1918-ig katonai közigazgatás alá helyezték. Emellett az osztrák–magyar csapatok 1916 januárjában Montenegrót

2 Az OMM hadseregének túlnyomó része a keleti frontra lett vezényelve.

3 Nagy képes millenniumi hadtörténet. 1000 év a hadak útján. Szerkesztő: Rác Árpád. Rubicon-Aquila-Könyvek, Budapest, 2000. 341–342. p.

4 A háborúk világtörténete. Katonai újítások, amelyek megváltoztatták a történelem menetét. Corvina. 1992. 150. p.

5 Nagy képes millenniumi hadtörténet. 1000 év a hadak útján. Szerkesztő: Rác Árpád. Rubicon-Aquila-Könyvek, Budapest, 2000. 351–353. p.

is legyőzték és fegyverletételre kényszerítették. A háború hátralévő szakaszában, egészen 1918 kora őszéig a Balkánon a front megmerevedett. Ekkor azonban az Antant-erők támadásba lendültek és Bulgária kapitulációját követően 1918 november elején a Monarchia háború előtti határain álltak Franchet d'Esperey csapatai.⁶

Az 1915. év végére megmerevedett keleti front egészen 1916 közepéig viszonylag eseménytelen volt, ekkor azonban az oroszok támadásba lendültek a frontvonal délnyugati szakaszán. Az úgynevezett Bruszilov-offenzíva során az oroszok újra megközelítették a Kárpátokat, vagyis Magyarország határát. A központi hatalmak csak kemény harcok során tudták stabilizálni a frontot. Tették ezt annál nehezebben, mivel 1916 augusztusában Románia is hadat üzent a Monarchiának és Erdélyre támadt. A német és osztrák–magyar erők azonban visszaverték a románokat, majd ellentámadásba lendültek és 1916 decemberében Bukarestet is elfoglalták. Az 1917 tavaszán kitört oroszországi forradalom ellenére a keleti fronton az orosz csapatok újra támadásba lendültek június végén, a kezdeti sikerek után azonban a központi hatalmak vették át a kezdeményezést és Tarnopolnál döntő győzelmet arattak az oroszok felett. Ezt követően a keleti front megszűnt létezni. A novemberi orosz forradalmat követően Szovjet-Oroszország 1918. március 3-án aláírta a központi hatalmakkal a breszt-litovszki békét, míg Románia 1918. május 7-én kötött különbékét a központi hatalmakkal.⁷ A keleti fronton elért sikerek nagyságát csak növelte, hogy 1917 októberében az osztrák–magyar és német csapatoknak sikerült áttörniük az olaszok állásait Caporettnél és az Isonzóról a frontvonal a Piave folyóra tevődött át. A keleti és az olasz frontokon elért sikerek után újra felcsillant a háború győztes befejezésének lehetősége.⁸

1918 nyarára azonban a központi hatalmak és benne Magyarország társadalma és gazdasága teljesen kimerült, az ország összeomlása magával rántotta a hadsereget is, ennek következtében 1918 őszén véget ért az első világháború.

6 U. o.: 343–345. p.

7 Nagy képes millenniumi hadtörténet. 1000 év a hadak útján. Szerkesztő: Rácz Árpád. Rubicon-Aqila-Könyvek, Budapest, 2000. 348–351. p.

8 U. o.: 353–354. p.

4.) Dobronaki katonák az első világháború különböző frontjain

A továbbiakban Dobronak településről az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregébe besorozott katonák háborús fényképein és a hozzájuk kapcsolódó visszaemlékezéseken és történeteken keresztül mutatom be az első világháborús harctereket. A Monarchia katonai kötelékeiben harcoló dobronakiak a visszaemlékezések alapján (amit a fényképek is megerősítenek) mindhárom harctéren megfordultak. A jobb átláthatóság és érthetőség kedvéért a katonákról készült fényképek „frontonként” kerülnek bemutatásra, vagyis a fényképek, illetve a dobronaki katonák visszaemlékezései az általuk megjárt harcterek szerint kerülnek bemutatásra.

53

4.1. Dobronakiak a balkáni fronton

A legkevesebb fénykép, illetve háborús visszaemlékezés a balkáni, vagy más néven szerb fronton harcoló dobronaki katonákról van. Ez összefügg azzal, hogy a három front közül, ahol a Monarchia alakulatai harcoltak, itt folytak a legkisebb intenzitással a harcok. Viszont ehhez a harctérhez fűződik az első dobronaki hősi halott, Soós Károly szakaszvezető, aki egyébként göntérházi születésű volt és házasság révén került a faluba. A fővégi⁹ Horváth Rozáliát vette feleségül, házasságukban egy gyerekük született. A háború kitörését követően mint szakaszvezetőt sorozták be és a szerb frontra küldték ki. A visszaemlékezések szerint Soós Károly és a többi besorozott dobronaki kato-

1. számú fénykép

A „Nagy Háború” első dobronaki hősi halottja, Soós Károly szakaszvezető.

9 Utca, illetve településrész Dobronakon.

na a dobronaki „vásártéren” gyakorolt a frontra szállítás előtt. Az elmondások szerint Soós Károly szörnyű körülmények között halt meg. Egy csata során szénakazlak között húzta meg magát, amit az ellenség katonái rágyújtottak, és égési sebeibe halt bele (1. számú fénykép).¹⁰

4.2. Dobronakiak az orosz fronton

A visszaemlékezések alapján megállapítható, hogy a legtöbb Dobronakról besorozott katona a keleti, illetve az orosz fronton harcolt. Természetesen ez összefügg azzal is, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia itt vetette be a legtöbb katonát. A dobronakiak többsége a gyalogsági alakulatoknál szolgált, első sorban a nagykanizsai 20. honvéd és a 48-as közös ezred fogadta magába a dobronaki hadköteleseket.¹¹ A gyalogság mellett a másik harcsmód, ahol bizonyítottan több dobronaki is szolgált az első világháború alatt, a huszárság volt.

Egyelőre három dobronaki huszárról van tudomásunk, mindhárom a keleti harctéren harcoltak. Bojnecz Ferencet 1912-ben húszévesen sorozták be a szombathelyi huszárezredhez. Röviddel a leszerelése előtt kitört az első világháború, az egységet pedig a keleti frontra, Galíciába vezényelték. Összesen hat évet (1912-től 1918-ig) töltött egyenruhában, ebből négyet a háborúban. Csapategységével elsősorban feldeítő feladatokat láttak el az „orosz hadjáratban”, de más harci eseményeknél is bevetették őket. Az itt tanúsított helytállásért több kitüntetésben részesült. Bojnecz

2. számú fénykép

Bojnecz Ferenc huszár az 1915-ben és 1916-ban az orosz hadjárat során szerzett kitüntéseivel.

10 Adatközlők: Turza István - Pityu [Fősühegy], Ošljaj Marija [Fősühegy] és Bognár – Jani - János [Dobronak].

11 Tantalics Béla: Lenti története II. 1849–1945. Lenti Honismereti gyűjtemény. 5. Lenti 1996. 82. p.

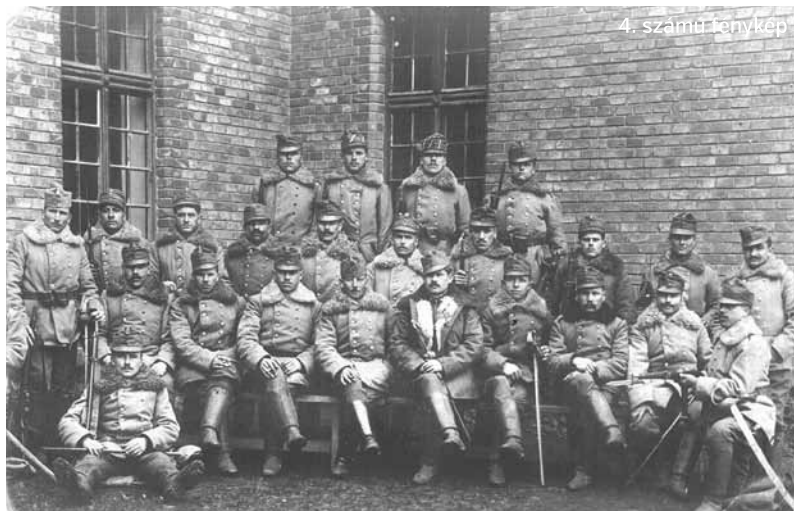
3. számú fénykép

Bojnecz Ferenc huszár teljes harci felszerelésben – a hátán karabély, oldalán tőr, valamint huszárkard lóg – valahol Galíciában 1915-ben.

55

4. számú fénykép

Bojnecz Ferenc bajtársai körében a kaszárnyában (jobbról a negyedik az alsó sorban).

Ferenc szerencsésen túlélte a háborút, és a frontról való hazatérte után rögtön családot alapított (2-es, 3-as és 4-es számú fénykép).¹²

Bojnecz Ferenc mellett még Bognár József és Horváth Vendel harcolt huszárként az első világháborúban és mindketten hősi

Kovács (Pandur) György röviddel a frontra menetel előtt feleségével, Rozáliával.

halált haltak. Az 1888-ban született Horváth Vendel 1914 decemberében halt meg valahol a keleti fronton. Halálának oka: lőtt seb. Az egy évvel fiatalabb Bognár József tizedesi rangban volt, amikor egységével 1917. augusztus 12-én a bukovinai Arsita Capi hegytömböt támadták. A szívesen védekező oroszokat csak nehéz csatározás után sikerült legyőzniük, aminek során egy huszártiszt és tíz huszár halt hősi halált, köztük Bognár József is. Egyébként mindkét hősi halált halt dobronaki huszár a magyar királyi zalaegerszegi 6. honvéd huszárezred állományába tartozott.¹³

Hasonlóan a két hősi halált halt huszárhoz a gyalogság kötelékeiben szolgálatot teljesítő Kovács György is a keleti fronton halt hősi halált. Az 5. számú fénykép a háromgyermekes Kovács (Pandur) házaspárt ábrázolja röviddel a férj, György frontra való kivezénylése előtt. A feleség, Rozália (szül. Varga) Nagykanizsán látogatta meg a férjét, aki ott volt kiképzésen és ez alkalmából a nagykanizsai Fahn Adolf fényképész műtermében megörökítették magukat. Kovács György 1916-ban esett el Jablanicánál és

12 Adatközlő: Bojnec Pál [Dobronak].

13 Lugosi József – Kiss Gábor: Volt egyszer egy huszárezred. A m. kir. zalaegerszegi 6. honvéd huszárezred története. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Zala Megyei Levéltár. Budapest–Zalaegerszeg, 2009. 41. p.

K. und K. géppuskaosztag gyakorlaton, a tollal megjelölt katona Varga Ferenc.

három kisleányt hagyott maga után: az 1911-ben született Lajost, az 1912-ben született Vendelt és az 1914-ben született Józsefet.¹⁴

A 6. számú fénykép is a keleti fronton készült és egy géppuskaosztagot mutat be gyakorlat közben valahol a Kárpátokban. A fotón jól látszik, hogy a géppuska épp tüzel. A képen tollal, V betűvel megjelölt katona a túszeri¹⁵ Varga Ferenc. Ő is azon szerencsés, az első világháborút megjárt dobronaki katonák közé tartozott, akik komolyabb sebesülés nélkül tértek haza a háborúból. Viszont élete végéig emlegette, hogy a háborúban, a Kárpátokban folytatott harcok során nagyon sokat éheztek.¹⁶

4.3. Dobronakiak az olasz fronton

Olaszország 1915 májusában az Antant oldalán belépett a háborúba és megtámadta az Osztrák–Magyar Monarchia délnyugati határát az Isonzó mentén. A 11 isonzói csatában, a caporettoi áttörésben, valamint a piavei csatában is több dobronaki hadköteles vett részt.

14 Adatközlő: Kovács Olga [Dobronak]

15 Utca, illetve településrész Dobronakon.

16 Adatközlő: Kovács István – Frici [Dobronak]

7. számú fénykép

Benkovič Štefan mint írnok szolgált az olasz (isonzói) fronton az első világháborúban (az álló sorban jobbról a harmadik, füzettel a kezében).

8. számú fénykép

Horváth József 1917 májusában az Isonzó mentén.

A 7. számú fotón látható Benkovič Štefant is az olasz, más néven az isonzói frontra vezényelték, és mint írnok szolgált a császárt, illetve magyar királyt. A csapategységét, valamint őt magát is többször kitüntették. A képen látható majd mindegyik katona zubbonyán ott lóg(nak) a katonai kitüntetések. Benkovič Štefan nagyon büszke volt írnoki posztjára, ezért a fényképen is füzettel a kezében örökíttette meg magát.¹⁷

Benkovič Štefannal szemben, aki túlélte a háborút, a 8. számú képen látható Horváth József nem volt ennyire szerencsés. A tüske-szeri¹⁸ fiút 1917 tavaszán hívták be katonának és küldték ki az olasz

frontra az Isonzóhoz. A fénykép hátoldalán a következő írás olvasható: „K und K Feldhaubizregiment Erzherzog...(az írás itt olvasha-

17 Adatközlő: Skočir [Benkovics] Erzsí [Hrastnik]

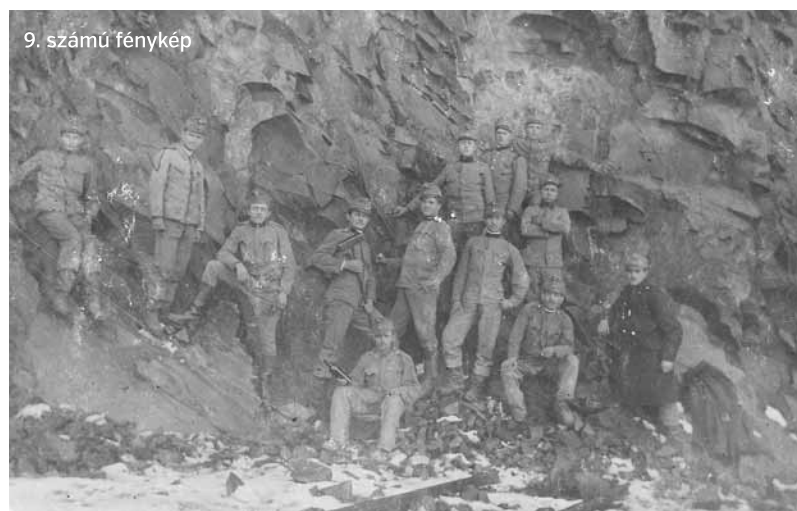
18 Utca, illetve falurész Dobronakon

tatlan), Batterie N1. Kedves sógorom és néném, itt küldöm fényképemet, hogyha majd rám ismernek. Boldog pünkösti ünnepeket kívánok, Jóska, Isten velük!” A szöveg 1917. május 17-én került a képeslapra, a tábori posta viszont csak május 28-án küldte tovább. Horváth József nem tért haza a „Nagy Háborúból”. A család az utolsó jelet szeretett fiukról Triesztből kapta, ahol sebesülten feküdt egy kórházban.¹⁹

4.4. Dobronakiak a hátszágban

59

Nem mindenki „védte a hazát” a frontokon, voltak, akik a hátszágban tevékenykedtek. Eme szerencsések közé tartozott a dobronaki származású Győri József is, hiszen ezáltal megmenekült a frontharcok poklától. A 9. számú fénykép 1914-ben, de már a háború alatt készült Vas megye keleti részén, a Kemenesalján

Győri (Palini) József (balról a második) 1914-ben mint utász vett részt Celldömölk mellett a Ság-hegyen a bányaművelésben.

található Ság-hegynél. A Celldömölk mellett lévő hegyen ugyanis a 20. század elején vette kezdetét a bazaltbányászat, 1911-től már nagyüzemi módon. A bazaltból többek között macskakövet készítettek, melyet az utak burkolására használtak, valamint mint

zúzottkövet a vasúti ágyazat építéséhez. Győri Józsefet – akit a faluban csak Palini Jóskának szólítottak – mint utászt vezényelték ki a Ság-hegyhez bazaltot bányászni.²⁰

5. Összegzés – Dobronaki vitézek és hősi halottak

60

A fentiekben bemutatott néhány személyes történet is jól tükrözi azt aényt, hogy mindhárom harctéren, ahol a Monarchia hadserege küzdött, dobronaki katonák is kivették a részüket a harcokból. Habár a 4 évig és 3 hónapig tartó küzdelem során a központi hatalmak és velük együtt az Osztrák–Magyar Monarchia vereséget szenvedett, derekasan harcoltak, amit a veszteségi statisztikák is bizonyítanak. A Monarchia összes veszteségét 6 millió 920.000 főre becsülik a szakértők. Ebből 1,1 millió volt a halott, 3,62 millió a sebesült és 2,2 millió a hadifogoly.²¹ Az első világháborúban 29 dobronaki katona halt hősi halált, ami az 1910-ben összeírt 1478 fő 1,96 százalékát teszi ki. Ez az arány nagyjából megfelel a Monarchia átlagának, mivel az első világháborúban elesettek aránya a Monarchia teljes népességének 1,9 százalékát tette ki.²²

Az első világháborúban megfordult dobronaki hadkötelesek közül összesen öt fő kapott vitézségi kitüntetést a harctéren végrehajtott hőstettéért: Fehér István, Hermán János, Horváth Vendel, Mataics János és Turza Antal. Az 1898-ban született Turza Antal 18 évesen került ki a frontra, ott is először a román fronton lett bevetve, majd az olasz frontra került. A piavei csata során a folyón átúszva mentette meg az egyik bajtársa életét, amiért legénységi I. osztályú vitézségi éremmel tüntették ki.²³

20 Adatközlő: Kovács Teréz [Dobronak]

21 Nagy képes millenniumi hadtörténet. 1000 év a hadak útján. Szerkesztő: Rácz Árpád. Rubicon-Aqila-Könyvek, Budapest, 2000. 354. p.

22 Nagy képes millenniumi hadtörténet. 1000 év a hadak útján. Szerkesztő: Rácz Árpád. Rubicon-Aqila-Könyvek, Budapest, 2000. 354. p.

23 Adatközlők: Turza István – Pityu [Fősühegy], Ošlj Marija [Fősühegy]

**Az első világháborúban elesett
dobronaki katonák névsora:**

*Bognár József
Bukovec Ferenc
Bürmen Dávid
Dancs György
Dominko József
Gerencsér István
Göntér József
Győri György
Hajba József
Hancs József
Hancs Vendel
Horvát József
Horváth Gábor
Horváth Vendel
Kalamár Pál
Kovács György
Kovács István
László István
Marton Pál
Miholics István
Id. Nagy Pál
Peczeli János
Santák József
Soós Károly
Szomi Mihály
Torma István
Vugrinecz István
Vuk János
Zver Ferencz*

Felhasznált irodalom:

- A háborúk világtörténete. Katonai újítások, amelyek megváltoztatták a történelem menetét. Corvina. 1992,
- Tantalics Béla: Lenti története II. 1849–1945. Lenti Honismereti Gyűjtemény. 5. Lenti 1996,
- Nagy képes millenniumi hadtörténet. 1000 év a hadak útján. Szerkesztő: Rácz Árpád. Rubicon-Aquila-Könyvek, Budapest, 2000,
- Lugosi József – Kiss Gábor: Volt egyszer egy huszárezred. A m. kir. zalaegerszegi 6. honvéd huszárezred története. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Zala Megyei Levéltár. Budapest–Zalaegerszeg, 2009.

62

Adatközlők:

- Bojnec Pál (Dobronak)*
- Göntér Teréz (Dobronak)*
- Kovács István – Frici (Dobronak)*
- Kovács Olga (Dobronak)*
- Kovács Teréz (Dobronak)*
- Ošlj Marija (Főszűhegy)*
- Skočir – Benkovics – Erzsi (Hrastnik)*
- Turza István – Pityu (Főszűhegy)*

Verssé változó „Peremvidék” Pál Péter: Digitális freskók

Hogyan írjunk kritikát? Persze, sokféleképpen lehet. De két alapvető típust különböztethetünk meg. Az egyik valamiféle prekonceptióval, elméleti föltevessel közelít a művekhez, a másik inkább a szöveget tekinti kiindulópontnak, sőt, az élményt, amit a szöveg első olvasásra kelt. Számomra ez utóbbi a szimpatikusabb. Annak idején, amikor József Attila prózájával ismerkedtem, néhány kritikáját elolvasva a következőket láttam – például Trencsényi György Délibáb című kötetét ismertetve –, a sorrend a következő: élmény, elemzés, konklúzió. Végül is nem nagy dolog, de számomra a legelfogadhatóbb módszer. Igen, az élmény... Ha mű/vek nem adnak élményt, ha nincs katartikus hatásuk lelki-gondolati értelemben, akkor valami baj van, valami elmarad, hiányzik, ami a műalkotáshoz szervesen hozzátartozik.

Miért kezdem ezzel az elméletieskedő fejtegetéssel? Mert nemrég kaptam meg a lendvai Pál Péter első kötetét, amely Digitális freskók címmel az MNMI kiadásában látott napvilágot. S meglehetősen szokatlan körülményekről adott hírt: szerzője egy tizenhat éves diák, aki versmondóként „országok közötti” nevet szerzett magának, de írásaival itt, ebben a kötetben találkozhatunk először. Van-e összefüggés a versmondás és a versírás között? – kérdezhetnénk... Bizonyára van. De ez nem döntő, nem meghatározó. Sok kiváló költő nem tudja jól elmondani verseit, és számtalan jó versmondóból nem lesz költő. Tehát kár ezen lovagolni. A poétikai tehetségnek megvannak a meghatározó jegyei, sokkal célszerűbb ezeket kutatni, számba venni, mint az előadóművészeti teljesítménnyel foglalkozni. De valahol azt is megértem, hogy magyarázatot keresünk, hisz azért nem mindennapi jelenség, ha valaki az iskolapadból rögtön a Múzsák ligetébe kéri felvételét. S mint tudjuk:

minden csodagyerek gyanús. Nem tudok eltekinteni egy analóg esettől, amihez van némi közöm: pár éve az iskolapadból Vollein Ferenc – ő is tizenhét éves – jelentkezett első, önálló zalaegerszegi kiállításával. Bár az Irodalmi Jelenben Weiner-Sennyey Tibor költő, műfordító írt róla méltató sorokat, elindítva a pályán az ifjú festő-művészt, a helyi fogadtatása nem volt egyértelmű.

Nos, ettől tartva három, már elismert költő, kritikus bábáskodott a kötet hitelességén, a kötet szerkesztője, Halász Albert, s a két elő-, illetve utószó írója: Tari István és Bence Lajos. Tari István így mutatja be a szokatlanul fiatal alkotót: „Egy kamasz önkeresésének verses megnyilatkozásait gyűjtötte kötetbe Pál Péter. Rímes nyelvi játszadozásait, betűrímekre, kínrímekre, hangulatos kecskerímekre, komikus kancsal rímekre fűzött képeit, e rímek verssszervező szertelenségét, fiatalos jókedvét csattogtatva, lobogtatva.” Az élmény e sorokból is kitűnik... Bence Lajos pedig így ír: „A kötetben szereplő ’ínycsiklandó’ rímes-furcsa játékra épülő poétikája, a témák látszólagos szimplasága, némely esetben a versindítás blaszfemiája határozza meg. Mígnem az ihlet mindent helyrerak...” S érteni vélem Halász Albert szerkesztői bűvész-mutatványát is – hisz ilyen lehetőséget az élet talán csak egyszer kínál –, amikor e rímes-furcsa játékoktól kiindulva ívelteti fel – egészen magasra (spirituális és társadalmi-közösségi szférába) ezt a bontakozó-alakuló költészetet.

Én hiszek nekik, de hadd mondjam el: napok óta olvasgattam, élveztem a fiatal költő szófacsarásait, rímes szószerzeményeit, végső pontig elhatoló leleményeit. Igen, a szavak varázsa, mágiája, jelentéskörei... Ez mind játékra hív, gyerekes, dacos derűvel, olykor számárfület mutatva a komolykodó felnőtt világnak. Mert eltűnődhetünk, milyen is a „kupakoppintotta / pakolás” vagy a *Falusi átlagtyúkók kalandjai*-ből az „anTIK”, a „buTIK” vagy a kerekasztal szónoka: a PoliTIK. E „Kupánvágott költemények” antréja mindenképpen bizonyítéka a szerző nem mindennapi nyelvérzékének. De még meglepőbb a Noked/útra-való című szösszenetben a következő „feladat”: „Betű velőjébe / rejtse el / az öniróniát.” S néha a szertelen ötletek – mert ilyenek is vannak! – között feltűnik az egér rágta Kossuth-kalap vagy a hajszálak közt süvítő csészealj – fájó történelmi relikvia vagy a kozmikus jövőnek fintort vágó kamasz. Vagyis: az előcsillanó tudatosság,

ami átszínezi ezt a pazar szószínekből szőtt kavalkádot. Szinte ars poeticák sorozatával találkozunk: „a távolság... / ot kimérem én... / ekelek nektek most... / anában” (*Aki elkészönni bús*), „legyen egyetlen / hű társ a dalom” (*Ismeretlen utakon*), s végül: „Árva rímeket egymás hátára vetvén / versszakká tapasztok, / minden forrongó, zűrzavaros gondolatot, / mit csak papírra vetni tudok / összeversszaklik ezernyi szívig-nem hatoló gondolat...” (*Kínköltészet*). Ennek a résznek kulcsszava: a keresés. Önkeresés és a forma keresése. Mindkét téren figyelemre méltó eredményeket érve el. A *Közlés* némileg lezárása ennek a motívumkörnek.

Közéleti témák tűnnek elő – *Harapás, Másféle ima, Kör, Március érvelés nélkül* –, ezek mindegyike kiérlelt, felelős hangon szóló költemény, melyekben a forma a választott tartalmat szolgálja. A *Kör* a nemzedékek körforgását állítja elénk, a vanitatum vanitas gondolatát („porszemek voltunk a szélben”), s a származás rejtett ösvényein ugyanoda jutunk, s az újak „úgy járnak (meg)”, mint mi. A spirituális keresés szép példája a *Keresem az Édenkertet*. A biblikus reminiscenciák csakhamar személyes síkra terelődnek: a feladat: „találjam meg. Magamban. Hogy magamat találjam meg.” A továbbiakban sajátos megtisztulási folyamat rajzolódik ki előttünk, melyet a szerzőnek el kell(ene) érnie, hogy meglegelje a maga (belső) Édenkertjét, harmóniáját. Ennek eléréséért könyörögni, imádkozni is hajlandó az Úrhoz: ám ez, a címből is adódóan: *Másféle ima*. A költő a magára vett bűnbánatot ajánlja fel mindazokért is, akik tönkre teszik a teremtett világot, az Úr ajándékát.

Így fohászkodik:

„Mentsd meg őket ostobaságuktól.
Ments meg ostobaságunktól
bennünket.”

Ez a szelíd, számon kérő groteszk hang egyre erőteljesebben szól a második részben. (Nyilván a szerkesztő szándéka szerint is.) Erről a kettős – együtt érző és gunyoros hangról, látásmódról – így ír a *Talizmán és tojás* című versében:

„Ő néha kirökhögi
magában a
komorságot.
Ő néha kisírja
magából a mosolyt.”

Néhány megindítóan szép szerelmes vers is születik: *Hozzád, Cifra szavaimmal, Hozzám se tévedsz, Sejtem.*

A *Sejtem* e várt, elrendelt találkozás szükségszerű voltát jeleníti meg a kiszemelt társsal:

„*Sejtem, hogy összefutunk
még valahol.
Budapesten, Bécsben,
Madridban...
az égen vagy feljebb,
városban, mezőn,
vagy csupán
homlokunk mögött.*”

66

A szellemi kalandozások sora lassan visszatér oda, ahonnan indult, vétetett: a Muravidékre. A *Digitális freskók*-ban „A Murán szirének napoznak”, a *Komoly nap*-ban felidézi „langyos tavak / levendula-illatát, az / elmenők utolsó mondatát, / a lét szagát.”, vagy a *Vétlen csend*-ben „Lerombolt / kisváros gyűjti / csak gyűjti az / elveszett keringők / sorait.” Ezen a határok által szabdaltnak vidéken: „szívem a határt fent / így lépi át” (*Számok*). Időről és térről elmélkedik, ám ez már az ismerős táj, az otthonosságot sugárzó vidék. S lehet kérni az Úrtól „tündérporszemnyi áldást” költői munkálkodására, a „bensőmből az aurámba / rekesztett ócska strófáimra”, s ez esetben kiérdemelhető a plusz „extra Mi-atyánk”. A kitüntetett pont: „rájöttem végül / azám, / hogy emitt / ez utca / hazám”. Ez a „se szlovén / se magyar” közeg, melyben az „utat mérő / vigaszt kérő / hazatérő” – nem más, mint az itt élő kamasz költő. S ennek a megörökítése – szavakkal – megke-
rülhetetlen feladata. Ebben az elkötelezettségben érhető legközvetlenebbül tetten kötődése az elődökhöz: Szúnyogh Sándorhoz, Bence Lajoshoz, Halász Alberthez. A *Peremvidéki előhang*-ban már nem csak magának, hanem ennek a felnevelő tájnak kéri az áldást az Úrtól – „körmöd hegyével / csak felületesen / érintsd meg... simogasd meg / termőföldünket / domboldalainkat, / hiszen ráfér e megmohácsolt, agyon / szanaszéjjel eső, szétforgácsolt” jelenre, Halicanum utódaira... A vállalt identitásához simuló jellem egyik legszebb, ódai magaslatokba emelkedő vallomása ez. A kötet utolsó előtti verse – az *Anélkül* – ismét kozmikus távlatokba röpít, a karácsony, az ünnepvárás depressziójában: „milyen lenne

belegondolni, / hogy a mi kis idétlen, sok mindentől megfosztott
/ bolygónk valaki más karácsonyfáján díszeleg... néhány arasznyi-
val / a peremvidéktől, kőhajításnyira a túlvilágtól...” Ám ebbe a
rejtező, jövőt idéző (karácsonyi) szeretetdimenzióba csak együtt
lehet belépni: „a varázslatos, / új és bugyutaságunkon, szem elől
tévesztéseinktől / mentes érába.”

Véleményem szerint (így, egyes számban!) Pál Péter kötetének
megjelentetésével kiemelkedő, kivételes teljesítmény született a
muravidéki irodalomban. Beteljesítve, tovább építve az elődök tö-
rekvéseit. S igen, ez egy tizenhat éves poétának sikerült, akinek Is-
ten adta tehetsége még sok meglepetést fog okozni a benne bízók-
nak és a kételkedőknek egyaránt. (A kötetet Császár Szabasztián
szellemes díszítő grafikái illusztrálják.) (MNMI, 2014.)

Szomi Pál prózájának szlovén fordításai a Jesenska nebina című kötetben

68

Szomi Pál (1936–1989) *Jesenska nebina* című, 25 novellát tartalmazó, szlovén nyelven kiadott posztumusz könyve a címadó Őszirózsa (1977) és a *Húzd rá cigány!* (1987) Muraszombatban a Pomurska založba kiadónál megjelentetett köteteiből válogat. A 122 számozott lapon megjelenő szlovén fordításokat Szomi Béla, a szerző fia készítette, és szlovén állami, valamint muravidéki magyar szervezetek támogatásával a muraszombati Podjetje za promocijo kulture Franc–Franc (Franc–Franc, Kultúranepszerűsítő Vállalat) adta ki. Szerkesztője a kiadó egyik alapítója, Franci Just publicista és irodalomtörténész volt, a kiadó képviselőjeként pedig Feri Lainšček szlovén író, költő van feltüntetve. A kiadó a kötetet a Knjižna zbirka Mostovi na meji (Hidak a Határon Könyvgyűjtemény) című sorozatban adta közre. Ebben már a kortárs muravidéki írók, költők nagy része az elmúlt években kiadásra került. A kötet borítóját és belsejét Arven Šakti Kralj Szomi, a fordító házastársának fényképei díszítik.

A szerző gyermekkorában, ifjúkorában megélt élményekből, hallott anekdotákból építkezik – a muravidéki falusi élet hétköznapijainak eseményeiből, a falusi emberek bölcselkedéseiből, megesett történeteiből. A profán, csöndes szövegfolyam a helyi (prózai) irodalmi ugart szántja. A megfogalmazás a cselekménytől és a lírikus hangvételtől lemeztelenített, realista, szinte kopár. A népeletet dokumentáló szerző érdemei között ott van a mára letűnt világ leírásának igyekezete, melyben nem csak szavak, kifejezések, hanem életbeli igazságok és emberi magatartások, sorok, megélt szituációk átmentése áll. A legtöbb esetben a mai olvasótól eltérően ő még pontosan tudja, mi a pálinka bakja, miben különbözik az első főzetű plávistól, miért nem főtt marhahúst

esznek például a besorozott férj búcsúztatásakor, hanem csirkét. Ilyen és hasonló, az élet rendjéhez tartozó, korábban mindenki által ismert szabályokat követnek a hősei. Mára a felületes szemlélőnek elkerülhetik a figyelmét a cselekmény idejében zajló, egykor magától értetődő összefüggések, kifejezések és a szereplők cselekedetei. A szerző bőségesen megtűzdelve alkalmazza a tájnyelv mára már szinte kihalt olyan kifejezéseit, melyek egyénivé teszik a nyelvi apparátusát. A fordítónak ezekkel is meg kellett birkóznia, lázasan kereste a párhuzamokat a muravidéki szlovén tájnyelv, annak változatai szókincsében, ezért a fordításokat tartalmazó kötet rövid szójegyzékkel szolgál a könnyebb eligazodás érdekében.

A novellákban a második világháború évtizedeiben járunk, talán még valamivel korábban is, ám a szerző nem az új társadalmi rend, a nagy eszmék szószólója, hanem az aprófalvas, a hagyományait még fel nem adó kisembereinek sanyarú életére fókuszál. A Vajdaságban tanult fiatalember tanári, újságírói, fordítói megbízatásai mintegy magától értetődően ágyaztak meg az írói pályának. Akkortájt a Muravidéken nem volt egyértelmű, hogy magyar ember tollat ragadjon, hacsak nem soroljuk ide Vljaj Lajos költőt. Az első világháború óta mostoha idők jártak erre felé, a magyar írott szó mintha került volna a Mura folyó völgyének bal partján megbúvó, zömében zsúpos házak portáját. Csak lassan indult a magyar oktatás, a média, akkor is úgynevezett megbízható szakkáderrel és „ideológiailag jó úton” haladva. Az irodalmi első nagy áttörést a három szerző, Szunyog (később Szúnyogh), Varga és Szomi Tavaszvárás című, elbeszéléseket és verseket tartalmazó, mintegy 200 lapnyi kötete hozta. A sikeren felbuzdulva utána egyre többen merészkedtek az irodalom vizeire. Azonban akár a szeszélyes Mura örvényes sodrása, a legtöbbjüket nem engedte a túlsó partra jutni. Szomi a katonáskodása alatt kezdett prózát írni, így a Tavaszvárásban a későbbi novelláskötetek és a Jesenska nebina című szlovén válogatás legtöbb darabja már ott van. Sajnos betegsége miatt bekövetkezett korai halála életének 53. évében véget vetett terveinek.

A Franc–Franc kezdeményezése, hogy a szlovén közönségnek bemutassa a szlovéniai magyar alkotókat, párját ritkítja. Nem csak, hogy nemes elgondolása mellett az anyagiakban szűkölkö-

dő érában megtalálta rá az anyagi fedezetet, hanem szerzőket, irodalmárokat, irodalomtörténészeket, fordítókat bevonva teremtetted eleddig ismeretlen alkotói közösséget, akik válogatásaik, fordításaik, meglátásaik szerint rendezik újra azt az irodalmi termést, melyet – nem éppen tejben-vajban fürösztve –félévszázados, hosszú vajúdása után a szakavatottakon kívül néhányan még silánynak sem minősítenek. Itt sietünk hozzátenni, hogy a legtöbbször éppen azok, akikről szól, akik létüket köszönhetik neki. Pedig mindenki legalább annyit elismerhetne, hogy a semmiből keletkező irodalom legalább van. És benne vannak egyetemes értékeket képező gyöngyszemek is.

Nem véletlen, hogy éppen a szerző fia, Szomi Béla fordította édesapja írásait szlovénra, aki az elmúlt években fordításaival, a hazai, értsd muravidéki magyar szerzők felfedezésével és rádöbbenésével, hogy például azok versei akár zenei feldolgozásra is alkalmasak, újra hazatalált. Nem azért, mert közben zenei karriert futott be, s mint apja tanári pályán tevékenykedett, tökéletessé fejlesztve szlovén nyelvtudását és éppen jobb dolga nem akadt, hanem azért, mert szöveg- és zeneszerzőként immár külső szemlélőként tudta észrevenni azt az értéket, amit szülője hagyott rá. És amit a kortársai alkottak, utódok alkotnak. Fordításaiban korábbi hozzáállása érvényesül, melyet például versfordításaiban tanúsít. Átéli, feldolgozza, majd csak utána fordítja; ha kell, vagy ha úgy érzi, saját értelmezése szerint adja vissza a másik nyelvben. Mintha hályogkovács mesterkedne, de a fordítás természete minden esetben már csak olyan, hogy az eredetihez képest bár ad is, de (még többet) el is vesz. Ezzel birkózik a fordító ebben az esetben is, kissé habitusához, ízléséhez igazítja a korpuszt. Nemesíti.

Egy írástudó tévútjai

[Töprengés a Szösszenet fölött]

71

Egyetemi mesterem, Bécsy Tamás arra tanított, hogy ha az ember tudományos pályára lép, azzal foglalkozzon, amihez ért. Lehetőleg kerülje a számára idegen témákat, s ha mégis ilyen talajra téved, legalább készüljön fel tisztességgel tárgyából. Ellenkező esetben nemcsak szakmaiatlanná, a mindenhez értés maszkarájában tetszelgő műkedvelővé válhat, de könnyen cáfolható téziseivel akár nevetségessé is. Arról nem is beszélve, hogy a kétes értékű megnyilvánulás szerzői „tekintélye” mellett akár nehezen kivívott tudományos megbecsülését is degradálhatja. Néha tehát valóban „legjobb a néma csend”...

Rudas Jutka nevével először pécsi doktorandusz hallgatóként találkoztam. Nem a hasonló kutatási téma okán – hiszen tudomásom szerint ő Esterházy életművével-recepciójával foglalkozott, foglalkozik, amihez viszont én nem értek, így nem írtam és nem is fogok egy sort sem róla –, és nem is példaértékű tudományos munkája miatt, hanem mert a doktori iskolát vezető mentora, Thomka Beáta hozzá irányított, kvázi engedélyért, hogy egy konferencián előadást tarthassak a muravidéki magyar irodalom helyzetéről. Ezt a gesztust már akkor sem nagyon értettem (eszerint, ha valaki Keresztury Dezsőről beszélt volna, őt meg hozzám küldik a zalaiságom miatt?), mindenesetre egy mára szerencsére letűnt korszakot idézett. A lényeg, hogy az előadásból természetesen semmi sem lett, Rudas Jutka pedig rövid válaszában saját cikkét (*Irodalom és kulturális identitás a Muravidéken napjainkban*), egy szlovén honlapot, valamint szlovén lapok irodalmi mellékleteit és kétnyelvű antológiákat ajánlott a figyelmembe. No, ezt megint nem értettem, mármint, ha én a muravidéki magyar irodalommal akarok foglalkozni, akkor miért fordításokat

olvassak, és miért azt, persze a saját cikkén kívül, amit szlovénok írtak szlovénul. Rejtély. Két fontos dologra azonban rávilágított a felelet: egyrészt, hogy a muravidéki magyar irodalmat csak a többségi irodalmakhoz (főként a szlovénhoz) való viszonyában tartja vizsgálatra érdemesnek, másfelől pedig, hogy valószínűleg nem ismeri, de bizonyosan nem olvasta a helyben születő szakmai munkákat (elsősorban Bence Lajos és Zágorec-Csuka Judit könyveit, dolgozatait), teljesen negligálja az itteni szekunder irodalmat és talán a primerben sem kellően járatos.

Közel egy évtized után, melyet ő bizonyára továbbra is az Esterházy-életműnek és -recepciónak szentelt, s míg én alapvetően a kortárs zalai-muravidéki irodalommal foglalkoztam, egyszerre jelent meg szövegünk a *Lindua* 16/2014-es számában. Pontosabban neki több is, hiszen a Sikeres lendvaiak a nagyvilágban rovatban önmagáról írt, míg a Szakcikkek között *Szösszenet a muravidéki magyar irodalomról* című eszmefuttatása olvasható. Engem nem zavar, ha valaki saját magát fényezi, bár alkotó embertől, pláne a tudományos pályán nem árt egy kis szerénység (egyedül ő írt magáról), inkább a *Szösszenet* megállapításain akadott meg a szemem. Nemcsak a nyilvánvalóan az írás „műfaját” is jelző címen – egy „sikeres lendvai”, ráadásul a maribori egyetem Magyar Nyelv és Irodalom (!) Tanszékének tanára, a Muravidéki Magyar Tudományos Társaság tagja, a lendvai Tudományért Egyesület tagja mindössze annyira tartja a muravidéki magyar literatúrát, hogy csak úgy „szösszen” róla, nem kell sokat okoskodni, lényegtelen dolog ez, elég egy-két gondolatfutam! –, de azon a borzalmas, a grammatika szabályainak fittyet hányó bantumagyar nyelvhasználaton (elnézést kérve a bantuktól) és a néhol szinte érthetlenségig zavaros, az érdemi mondanivaló hiányát gyakori ismétlésekkel leplezni próbáló beszédmódon is, ami egy itt élőnek sem válna dízseré. Értem én, hogy néha „kopik az édes anyanyelv” – ahogy Péntek Imre írta, na de ennyire?! S akkor még az a kérdés is felmerül, vajon mit szól a nagy Esterházy ahhoz, hogy az életművéből magát „egyetemi rendkívüli tanárrá”, a „tudományok doktorává” felkutató szerzőnek – ha már népben és nemzetben nem – „alanyban és állítmányban” sem megy. De hát itt nyilván nem ez a lényeg. Csak megmosolyogtató, hogy az kéri számon a helyi szerzőktől az esztétikumot, akinél magánál is erősen híján van.

Hosszas passzusokat idézhetnék a *Szösszenet*ből és mondjuk az „irodalmi artikuláció esztétikumához kevésnek bizonyuló” Vlai Lajostól vagy Szomi Páltól, de álljon itt csak egy példa Rudas Jutkától, illetve pár sor a 17 éves Pál Pétertől: „A szlovéniai magyar irodalom élete elég későn, csak a hatvanas évek elejétől kezdődően tudott művészetileg jelentőset létrehozni. (...) A különböző alkotók (verses)köteteiben, antológiákban (Tavaszcímzés, Igét őrizve), a Naptár című műhely-folyóiratban olvasható írásoknak közös vonása az, hogy áthatja őket a közösségért érzett felelősségtudat. Erősen kirajzolódik belőlük a népköltészeti izoláltság, elszigeteltség. E túlzott patetizmussal megírt alkotások a tájköltészet hagyományát folytatják, a versekben gyakran megszólal a nemzetiségi léttel való küzdelem hangja, a csekély számú elbeszélés és novella pedig a falusi parasztvilág identitás-példázatai, amelynek a tájhoz való kötődése biztosítja az ontológiáját.”, s az egymás mellé dobált mondatok után a másik példa a *Kínköltészet*ből:

*„Hallgatag ülök szobám ablakánál
el-elcsituló zajok révülete
mint egy múltból jövő csend-óda
holt tüzek parazsa ismét lángra bír*

*szedett-vedett suhogó neszek
romok az elmében felséggé emelkednek
gondolat-tolvaj úzó tudatlan kasza-kalapálás
a sík vidék szülőhangja feltámadásra hív”.*

Nyilván furcsa összevetni egy „szösszenetet” egy verssel, megtehetnénk ugyanezt Göncz László történeti, Bence Lajos irodalomtörténeti, Halász Albert néprajzi vagy Zágorec-Csuka Judit könyv(tár) történeti dolgozataival, vagy akár Hagymás István művészeti esszéivel, s bizony megint csak a *Szösszenet* maradna alul esztétikailag.

Ám az esztétikai mellett az etikai dimenzió is szóba kerül Rudasnál, mikor arról beszél, hogy: „A kisebbségi, 'kisebbségi' irodalom elsődleges funkciója, hogy megőrizze, ápolja a nyelvet és a kultúrát. Az irodalom ebben a diskurzusban a nemzeti identitás őrzőhelye, amely a nemzeti közösség identitásteremtő ideológiai, kultúraformáló potenciálját nemegyszer fölébe helyezi a nyelvhasználat esz-

tétikai teljesítményének. Mivel az effajta irodalom a közösség megtartása ügyének, önszervezésének tesz szolgálatot, voltaképpen azt bizonyítja, hogy az irodalom nem pusztán esztétikum, hanem elsősorban etikum.”. Magyarul azt írja, hogy a nemzetiségi (csak szebben hangzik a kisebbséginnél) irodalom eleve közösségi szolgálatot tesz (akkor most nem izolált?), s a nyelv mint megtartó erő, őrzése és ápolása így etikai tartalmat, funkciót is nyer. Csak hát a fentebb idézett sorok és a „szösszenés” mint alkotói aktus eleve megmutatják, mennyire értékeli a szerző ezt a fajta „megis-morált”.

S akkor nézzük a „szakmai” megállapításokat. Eleve zavaros a fenti népköltészeti izoláltság-fejtegetés. A műköltészet táplálkozhat ugyan a népköltészetből – és fordítva –, ám egyik sem elszigetelt, hiszen eleve mindkettő célja az, hogy a nyelv által értéket közvetítsen, a közvetítés pedig éppen ellentétesen hat az izolációval, ez teszi lehetővé például azonos történetek, motívumok előfordulását is különböző közösségeknél. A muravidéki magyarok népmondakincsében élvezetesen mutatta be ezeket kiváló könyvében Magyar Zoltán (*Muravidéki népmondák*), melyet mint helyi bestsellert csak ajánlani tudok a szerzőnek. Ide kapcsolódik, hogy az irodalomnak nem megőrizni és ápolni, hanem továbbadni is kell a nyelvet és a kultúrát, enélkül holttá válik az egész, lehet őrizgetni meg ápolgatni, mint a börtönőr és a kertész, de ha nincs olvasó, nem élő folyam az irodalom, hanem érdekes-ségként mutogatni való halott kövület.

A muravidéki magyar irodalom tagolásában, vagy Rudas Jutka kedves szavával: paradigmaváltásaiban sem értünk egyet, és annak belátásához, hogy a 60-as évek elejétől a 90-es évek elejéig nem egy tömbről beszélünk, nem kell mást csinálni, csak olvasni a helyi szerzőket, vagy ha ehhez nincs kedve/ideje, legalább Bence Lajos *Írott szóval a megmaradásért* című kötetét, melyből kitűnik, mekkora váltás volt például Vlai Lajos és Szűnyogh Sándor (a Tavaszvárás-nemzedékből főként ő) lírája, az általuk szerkesztett *Naptárak szemlélete* a 60-as évek elejéhez képest a 70-es évek eleje között, nem beszélve mondjuk a 70-es évek végéről (a zalai-vasi „nyitás” jegyében ekkor született meg többek közt a közös *Összhang* antológia, Pete György és Sz. Kanyó Leona szerkesztésében – erről sajnos a *Szösszenetben* szó sem esik, ám az *Életünk* folyóirat akkori főszerkesztőjének állásfoglalása erősen ellenpontosza

a helyi alkotók szerzői lenézését, marginalizálását), vagy a 80-as évek második feléről. Arról nem is szólva, hogy az út korántsem volt egyértelműen végig „felívelő” – ahogy ő állítja –, hiszen 1982-től 86-ig alig jelent meg évente (a *Naptár* mellett) egy-egy kötet a Muravidéken, sőt, az utolsó évben, szégyenszemre, egyetlen magyar sem. S erősen vitatható a *Naptár* „műhely-folyóirat” megnevezése is, mivel maguk a szerkesztők sem szánták annak, sőt, immár helyesen – ha a kétnyelvű *Lendvai Füzeteket* nem tekintjük – egy bekezdéssel lejjebb maga a szerző is cáfolja ezt, mikor azt írja, hogy: „1989-ben jelenik meg a muravidéki magyar irodalom első irodalmi, művelődési, társadalomtudományi és kritikai folyóirata, a Muratáj”.

Azok a témák, „diskurzusok”, melyek megjelenését a muravidéki magyar irodalomban Rudas Jutka a rendszerváltozással beálló fordulattal hoz összefüggésbe, korábban is éppúgy jelen voltak már a lokális literatúrában. Ennek bizonyítására elég Szúnyogh 1963 és 1989 között keletkezett verseinek válogatását, az 1991-ben megjelent *Halicanumi üzenet* kötetet elővenni. A „szabadság és írói szabadság témaköréről” lásd a nyitóverset (*Biztató*):

„Tölts fényt a serlegbe,
szó tavából fakadó szívfényt.
Ne félj, ellenségeid medveként alszanak,
holnapra kivirágzik a rét,
s az erdő bekeríti a várost.

Szikraáradat lepi el
az eget,
arany szárnyú madarak
csőrükbe kapják az időt,
elrepülnek vele a végtelenbe,
s azután örökkön-örökké
álmodhatsz a tavaszról,
Salvador Dali harcsabajuszáról,
kőkeblű aphroditék
kimért szépségéről,
a szó titokzatos erejéről.
Ne félj, forrásod dúsgazdag,

*kutad kimeríthetetlen.
Rajta, csak dacolj!”;*

a „szerelmi líra erotikus vonulata” jelenik meg a *Libidóban*:

*„Mellbimbód ernyedése megszűnt
érintésem tüzétől
s a következő pillanatban
ágyé kod erőszakot kívánt.”;*

76

a „kisebbségi értelmiségi létet és az alkotóművész helyzetének megélését” példázza a *Márciusi dal*:

*„A vers elkerülte
figyelmünket.
Csak a megmaradás
elve
hitegeti
lelkünket.
Szebb világ
felé haladunk?
A sértődött
barmok gyanakvása
nyomunkba szegül
és Petőfi nyúlánk
szobra dacol
a márciusi szélben.
S ti nem hiszitek,
hogyan lesz még
FORRADALOM!”;*

a „mi-tudatot”, a „kollektív önmeghatározás kérdéskörét” és a „magyarság sorseseeményeinek freskóját” pedig legszebben a Muravidék himnusza, a *Halicanumi üzenet* adja vissza:

*„A Csontos bordái rámnevetnek
Attila hada tovarebben
Áradó patakok iszapja*

*csillogó sarkantyút rejt.
 Kelta kohászok izzítják vérem
 nyugtalan szemem római üstökös
 után köröz.
 Halicanum főterén
 Caesar hadai vonulnak át
 egyszerre feléled a távoli provincia.
 Boros amforák nedvétől
 dalol Pannónia.
 Kerka királynő sikolya
 suhan az éjben tova.
 Meghaltál Halicanum
 romjaid buja pázsit takarja
 feletted traktorzúgás dölyföl
 óriáskalászkok hanyattvágódnak
 a termő anyaföldön.
 Halicanum szülöttei
 kutyánál hübb fiai vagyunk e földnek
 bárhova visz is sorsunk
 lábunkat törve is hazarontunk
 bármilyen szél fúj
 itt sosem fázunk
 a holtakkal is
 víg dalokat dudorászunk.”.*

Nem látom be azt sem, miért jelentett „nagyobb irodalmi paradigmaváltást” a 90-es évek végén a Szlovéniai Magyar Írók Társaságának létrejötte, mely a Szlovéniai Magyar Írócsoport érdekvédelmi utódszervezeteként a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet keretén belül működik, legalább ennyire jelentős esemény a muravidéki magyar irodalom történetében az MNMI létrejötte és a Bánffy Magyar Könyvesbolt 1998-as megnyitása, vagy az anyaország viszonylatában a Pannon Tükör kulturális folyóirat 1995-ös indulása, mely Magyarországon egyedülként kezdettől folyamatosan közli az itt élő szerzők írásait, s melynek ma – 20. életévébe lépve – is van muravidéki főmunkatársa Bence Lajos személyében. „Az irodalmi folyóirat (a *Muratáj* – SZP) és az írói társaság létrejötte, illetve a kettő együttes jelenléte lehetővé

tette a magasabb esztétikai mércével mérhető irodalmi alkotások létrehozását is” – hangzik a szerző érve, de ez a minimum átgon-
dolatlan és erősen megmosolyogtató kijelentés még arra sem ér-
demes, hogy bővebben foglalkozzunk vele. Mintha ezek nélkül
nem lehetne minőségi műveket alkotni, illetve ezek meglétével is
dilettáns szövegeket gyártani... Nos, ezt tudjuk be a „szösszenet”
műfajának. S az sem igaz, hogy a kilencvenes évek irodalmának
„megváltozott távlatai” tették lehetővé, hogy a muravidéki ma-
gyar szerzők magyarországi fórumokon publikáljanak, író-olvasó
találkozókon vegyenek részt a határ innenső és túlfelén, számos
más példa mellett idézhetjük Pete György szerkesztői fülszövegét
az 1979-ben (!), egy októberi írótalálkozó és együttes felolvasás
eredményeként megjelent közös *Összhang* antológiából: „Mintha
láthatatlan kezek felszedték volna a szellemi határkarókat. Két
ország költői találkoznak a könyvben. Szlovénia magyar nyelvű
költészete, valamint Vas és Zala megye versei kulcsolódnak itt kö-
zös kiadvánnyá.

A kötet tulajdonképpen egy irodalmi találkozó tartozéka, az
ott elhangzó versek antológiája.”

Az sem világos számomra, miként lehet a muravidéki magyar
irodalomnak egyéni „identitásteremtő szerepe”, mert ez azt jelen-
ti, hogy olvassa valaki az itt született műveket és ennek hatására
alakul ki identitása, rájön, hogy ő voltaképpen muravidéki ma-
gyar. S a fenti irodalmi tájékoztatlanság tükrében kicsit nagyképű-
en és kevésbé megalapozottan hangzik a szerzőtől újfent, immár
sokadszorra a nagyobb „esztétikai tapasztalat” „elvárása”, arról
nem beszélve, hogy előbbi terminus (mármint az „esztétikai ta-
pasztalat”, miként korábban az „ontológia”) nem azt jelenti, amit
Rudas Jutka „szösszenet”-ében ért alatta. A lokális literatúra al-
kotói és olvasói számára a legmegalázóbb, a nagyképűség magas-
iskolája azonban az, hogy ő kéri számon a muravidéki magyar
irodalom kritikai recepciójának elégtelenségét, aki tudomásom
szerint semmit sem tett azért, hogy ez gazdagabb és általa a mu-
ravidéki magyar irodalom ismertebb, elismertebb legyen. Pedig
korábbi pécsi doktoranduszként, az MTA Pécsi Területi Bizott-
sága Irodalomelméleti Munkabizottságának tagjaként például
a *Jelenkor* bizonyosan szívesen közölte volna a muravidéki alko-
tókról, kötetekről írt szövegeit. De érdemes figyelni a *muratájos*

példához hasonló önellentmondásokat is a szövegben, ezúttal két szomszédos mondat között: „Sajnálatos, hogy a muravidéki magyar irodalomnak szinte alig van kritikai recepciója, noha a kilencvenes évek irodalmának megváltozott távlatai lehetővé tették, hogy alkotóink nemcsak a helyi, hanem a magyarországi lapokban, folyóiratokban is publikáljanak, író-olvasó találkozókon vegyenek részt a határainkon innen és túl. De még ennek ellenére sem lehetünk teljesen nyugodtak irodalmunk recepcióját, kritikai vagy irodalomtörténeti feldolgozását illetően” – most akkor van vagy nincs?

S a konklúzió: „nyitott” regionális irodalommá kell válni és a magyar hagyományok mellett meríteni a szlovén nemzet hagyományaiból is. Nos, ezzel kapcsolatban több probléma is felmerül. Egyrészt: Rudas Jutka, noha lentebb utal rá, hogy a muravidéki magyar irodalomnak magyar a hagyománya és a magyar kultúra keretei között jött létre, elfelejti itt, hogy máig akként is működik, hiszen magyar alkotók hozzák létre a műveket magyar nyelven magyar olvasóknak, így ez a literatúra, a legvékonyabb, „hetedik síp” irodalma saját jogán az egyetemes magyar irodalom szerves részét képezi. Természetszerű tehát az is, hogy a magyar és nem a szlovén hagyományokhoz kapcsolódik, azokból „merít”, ráadásul azt sem fejt ki a szerző, mit ért a szlovén nemzet hagyományai alatt. Azt talán nem kell bizonygatni, miért Kulcsárhoz és nem mondjuk Trubarhoz nyúlnak vissza elődként a muravidéki írók, költők, s azt sem, miért erős itt is Zrínyi kultusza (lásd Zágorec-Csuka Judit és Bence Lajos verseit, Göncz László esszéit vagy Varga József ifjúsági regényét). Vagy a kezdetben németül író Prešerenre gondol, de hát neki Bence Lajos például külön verset szentel *Hazatérítő* kötetében, hogy miért nem hatott itt Cankar, hát a Monarchia korából miért hatott volna bárki emberöltőkkel később, megváltozott viszonyok között, vagy éppen Kocbek, a teológusból lett partizán, épp elég Vljaj korai partizán-romantikájára gondolni (lásd a Kajuhról írt szövegét), ami Báti Zsuzsánál, Varga Józsefnél is továbbélt, a kortársak közül pedig számos alkotó megjelent elsősorban Zágorec-Csuka Judit fordításában (2011-es *Sivatagi szélben* című verseskönyve egyharmad részben átültetésekből áll). Nem kell tovább ragozni, hogy a muravidéki magyar szerzők ismerik és megbecsülik a szlovén irodalmat, sőt

(!) szlovén nyelven megjelent írásaik (mondjuk Balazsek Dániel néhány, a *Dialog*ban vagy a *Locuti*ban napvilágot látott verse, vagy Cár Jenő utóbbi drámája, melyet Zágorec-Csuka Judit fordított) a szlovén irodalom szerves részét képezik, de adassék meg nekik a lehetőség, hogy megválasszák, mikor, mit, milyen nyelven írnak, és kinek a témáiból, motívumaiból, technikájából mit és mennyiben sajátítanak magukévá. Nem gondolom, hogy az itt élő alkotóknak tanácsot kellene adni e téren, szerencsére annak az ideje elmúlt, hogy ezt bárki megtehesse, és a muravidéki irodalom saját természetes fejlődésének útján haladhat.

Innen nézve persze éppígy értelmét veszti az is, hogy a szerző „hármasszövegéről” beszél általánosan a „kisebbségi irodalmak” esetében. Én inkább Illyés síp-modelljét tartom alkalmazandónak, azzal együtt, hogy a sípok szerkezete mára átalakult: a nyugati meglehetősen elvékonyodott és sajnos belátható időn belül eltűnik, a kárpátaljai mellett pedig a délvidékiből ágazott muravidéki, illetve drávaszögi – ha vékony hangon szól is – egy test, az egyetemes magyar irodalom szerves része. Lehetnek különböző hatások, de egy kötődés van: az áldott szülőföldhöz, az édes anyanyelvhez – persze ezt Esterházy szocializálódva nehéz megérteni.

Nem kevéssé zavaros a következő fejtegetés is: „Tény, hogy a muravidéki irodalomba is a 'kollektív elváráshorizont értékalternatívái' (Végh Balázs) épülnek be, amelyek egyszerre szociológiai, lélektani, történelmi és irodalmi-művelődéstörténeti meghatározottságúak, és hatásuk évtizedekre előre mutató. Ami nem jelenti azt, hogy a kisebbségi irodalom csupán a regionális, provinciális aspektus hordozója legyen. Mivel a Muravidéki (sic!) írók elsősorban a közösség elváráshorizontját kívánták alakítani, a fönti megállapítások még váratnak erre az irodalomra. A (muravidéki) irodalom értékrendje akkor áll helyre, ha elsősorban az irodalom (esztétikai) értékei válnak meghatározóvá, hiszen manapság az egyetemes magyar irodalom az értékek, stílusok és irányzatok pluralizmusával büszkélkedhet.”. Sokáig boncolhatnánk, hogy ebből az újabb ellentmondásból mit is akart vajon kihozni Rudas Jutka, a lényege talán az, hogy ha a muravidéki magyar alkotók nem a nemzeti, nem a közösségi témákat erőltetnék, nem ezen a hangon szólnának, hanem a nemzetközi trendekhez és a

posztmodern kritikai diskurzus elvárásaihoz jobban illeszkedő, végtelenbe nyúló, történet nélküli szótenger-próza műveket vagy központi értelem nélküli, széttartó, a személyességet negligáló lírai szövegeket konstruálnának, esztétikailag sokkal értékesebb irodalom jöhetne itt létre, egyébként úgyis belefut a provincializmusba (ami azért nem ugyanaz, mint a regionalizmus) és előbb-utóbb úgyis eltűnik majd – lásd a hasonlóan „jövőbe látó” Bori Imre „jóslatát”, de a legjobb akkor lenne talán, ha valami szlovén sajátosságot, esetleg néhány szót is becsempésznének a művekbe, mert így igazán multikulti lenne ez a poézis. És talán hagyják el a népies mintákat is, nem kell itt illyésezni, csoórizni meg utassyzni, vegyenek példát inkább Nádasról, Esterházyról, Parti Nagyról, mert lám, az előző kettő még Vilenica-díjat is kapott. Hát, elég, ha Rudas Jutka foglalkozik velük, egyrészt addig sem „szösszen” ilyeneket, másrészt a muravidéki magyar irodalom, ahogy eddig, bizonyára ezután is kihúzza valahogy a felkínált trendi minták nélkül is.

Ám ne gondoljuk, hogy csak az írók kapnak elmaradott „provincializmusuk”, nemzeti és közösségi szűklátókörűségük, esztétikai elégtelenségük miatt, bizony az olvasónak is kijut a magáé. „Természetesen ehhez fontos tényező az, hogy a befogadó (a kisközösség olvasója), mint minden esztétikai kultúra hordozója, milyen irányban (sic!) érdeklődik az irodalom iránt. A hatás-befogadás mechanizmus alakulásakor fontos, hogy a nyelvi-kulturális közösség irodalma milyen alakzatot ölt, milyen formációt tud felmutatni, milyen olvasóvá tudja kinevelni közösségét, mert mint minden pillanatnyi tapasztalathoz, az irodalmi tapasztalathoz is hozzájárul egyfajta előzetes tudás.” Nekik ugyanazt az utat ajánlja: nyitottnak lenni a jelzett „hármasság” felé. Én ezzel szemben úgy vélem, ahogy az alkotóknak, az olvasóknak sincs szüksége Rudas Jutka tanácsaira, mindenkinek szíve joga eldönteni, mit olvas, hogyan alakítja – kedves szavával – „elváráshorizontját”, s mindenki saját maga ki tudja választani akár a Bánffy könyvesboltból vagy a városi-kistelepülési könyvtárakból a neki tetsző köteteket. Legyen rá büszke a közösség, hogy van *Naptára*, van *Muratója*, kétnyelvű *Linduája*, legyen büszke hagyományaira és becsülje érdemük szerint a belőle vétetett írókat, költőket. És ha mindenképp ajánlani kell: tőlük olvasson, mert Szűnyogh Sándor, Bence

Lajos vagy Halász Albert egy sorában több élet, több szeretet van, mint Rudas kedvenceiben, még ha nem is Vilenica-díjasok. Vljaj Lajos és Szomi Pál, még ha nem felelnek is meg Rudas magas „esztétikai” mércéjének, szerették a szülőföldjüket és büszkék voltak rá, s bizonyára inkább leharapták volna a nyelvüket, sem hogy, mint ő, leszólják az értékeit. Varga József vagy Göncz László regényei, még ha nem is érik el a sokezres példányszámot, fontos, önazonosság-erősítő szövegei a helyi közösségnek, s bizony, a maguk léptékével éppúgy bestsellerek. Hagymás és C. Toplák nemcsak a szlovén, de az egész európai kultúrában otthonosan mozog, Gábor Zoltán, noha Zágrábban élt, ízig-vérig magyarnak vallotta magát, Zágorec-Csuka Judit és Balazsek Dániel pedig ma is sokat tesz a szlovén–magyar irodalmi kapcsolatokért – mégis mindannyian elsősorban egy ügyet: a muravidéki magyarság kultúráját-irodalmát szolgálták-szolgálják. S végül néhány üzenetértékű sor a legifjabb alkotótól, Pál Pétertől:

*„Add, Uram, kérlek,
 hogy kedve legyen még
 Halicanum utódjainak
 (mert ugye így hívták),
 hogy kiszolgáltató tényeinek
 krónikája fakuljon el
 a nagy kódexben,
 termő földre essék,
 ki hová esni vágyik,
 s igéinket is
 tisztább kürttel hirdessék.”*

(Peremvidéki előhang)

A helytörténeti kutatások helye a muravidéki magyar tudományos és irodalmi életben

A szlovéniai magyar irodalom és a vele párhuzamosan kifejlődött könyvkiadás 20. századi történetének több szempontból is fontos előtörténeti fejezetét képezi a 16. századi régi magyar irodalmi és nyomdászati tevékenység. A legújabb kori kutatások¹ oszlatni próbálták azt a tévhitet, hogy a régi magyar irodalom prédikációs irodalomként számon tartott művei nem tekinthetők teljes értékű irodalmi alkotásoknak, sokkal inkább kortörténeti, a vallásháborúk, a felekezetek közötti harcok emlékét őrző, ideológiailag steril hitvitázó nyomdatermékeknek.

Ha így közelítünk a témához, akkor a reformáció olyan remekbe szabott műveit, mint például Bornemissza Péter Ördögi kísértetek című alkotásának esztétikai értékeit vonjuk kétségbe. A fönt elmondottakra Hubert Ildikó mutatott rá hosszabb, a Posztillákhoz írt tanulmányában. Kultsár műveinek rendkívüli népszerűségét (a vaskos prédikációgyűjteményt a 17. század végéig még háromszor nyomtatták újra), íráskészségét abban látja, hogy „meglepően könnyeden, olvasmányosan értekezett nehéz teológiai kérdésekről, Szentírás-magyarázatokról, erkölcsről és annak elfeledőiről”. Más helyen az irodalmi értékeket, rendkívül hajlékony stílusát, szókincsét tekintve – s ez az eredeti művének tekinthető Posztillákban még inkább kidomborodik – függetleníteni tudta magát a parázsló hitvitázó stílustól, példabeszédeivel, fiktív leveleivel már-már a Rodostóba száműzött Mikes Kelemen előfutárának tekinthető. Ezért szorul revideálásra az e sorok írója szerint a közelmúltig érvényesnek látszó, a szlovéniai magyar

1 Főleg Hubert Ildikó és az OSZK régi nyomtatványokkal foglalkozó szerzői, könyvészeti és irodalomtörténeti vonatkozású tanulmánykötetei, monográfiái.

könyvkiadás fél évszázados történetéről 2–2,5 évtizeddel ezelőtt írott fejtegetés, mely a Mura-menti magyar irodalom indulását az 1945 utáni könyvkiadás első könyvéhez, Vljaj Lajos verseskötetének dátumához, 1961-hez kötötte. Kulcsár három, az alsólendvai nyomdából kikerülő műve 1573-ban, illetve a prédikátor eredeti, valódi irodalmi termékként is felfogható, posztillákat tartalmazó műve 1574 tavaszán jelent meg, így nem csak nyomdászati, de irodalmi-irodalomtörténeti vonatkozásban is becses alkotás. „Írásait olvasva nem nehéz odaképzelné a sorok közé az író, aki mindenféle külső rendi ruha vagy egyéb tekintélytiszteltet nélkül hirdeti az ígét analfabétának, írástudónak egyaránt” – olvassuk egy másik méltatásban.² Ha a muravidéki magyar irodalom kezdeteit kutatva, az irodalmi hagyomány alakulása szempontjából az első „hazai” szerzőt keressük, akkor egy világos név dereng fel a homályból, Kulcsár György alsólendvai prédikátoré az elmaradhatatlan 1573/74-es dátummal.

Ez a folyamat azonban Kulcsár György halálával, az ellenreformáció fokozódó nyomása miatt lezárul, az új „kezdésre”, a könyvkiadás folytonosságára a 20. század közepéig, a II. világháború utáni írónemzedék fellépéséig, közel 400 évig kell várni.

Pontosabban 1961-ig, a II. világháború utáni magyar könyvkiadás elindításáig, Vljaj Lajos baloldali munkásköltő, mozgalmi múlttal rendelkező aktivista kötetének megjelenéséig. A Versek című kötet megjelenése is – a Népújság és a helyi magyar nyelvű rádiózás elindításához hasonlóan – a „kedvező politikai klíma”, értsd: politikai propagandacélok és a meggyőzés szolgálatában állt. De megtört a jég, elindulhatott a fiatal, jobbára képzetlen vagy gyorstalpalókon nevelkedett, tanárokból álló értelmiségi kör kulturális szerepvállalása, önképző felemelkedése, mely kezdetben a szépirodalom, majd a helytörténet és más tudományágak (néprajz, történelem stb.) terén is megnyilvánult.

Az irodalom és a muravidéki magyar könyvek létjogosultságát olyan művek jelzik, mint Szűnyogh Sándor: Halicanumi üzenet vagy Szomi Pál: Őszirózsa, illetőleg Varga József: Tavaszköszöntő című önálló kötetei, s a Tavaszvárás vers- és prózaantológia a felsorolt szerzőkkel.

1987-ig, 25 év alatt 10 hazai szerző 23 kötete jelent meg a legkülönbözőbb témákban és műfajokban, köztük Sz. Kanyó Leona vajdasági emigrációs szerző *Fenyőm tüskéi* alatt című verseskötete. A Tavaszvárás íróinak ebben az időszakban 3–3 kötete, Gábor Zoltánnak, Báti Zsuzsának, Bence Lajosnak, Rozsmán Erzsébetnek és Szabó Józsefnek pedig egy-egy kötete látott napvilágot. Megjelent továbbá két Összhang antológia, valamint évente a már bejáródott, Szúnyogh Sándor által szerkesztett Naptár évkönyv.

Az irodalom fejlődése és jelenlegi állása a Muravidéken sok párhuzamot mutat a humán értelmiségi réteg kialakulásával és annak öntudatra ébredésével. A második világháború után ugyanis a vidék egészében értelmiségiek nélkül maradt, a magyar tanárok és egyéb humán szférában dolgozók, akik 1941-ben sok esetben a tanítóhiány enyhítésére Somogyból, Zalából és Vasból kerültek ide, a háború befejezésével jobbnak látták elhagyni a vidéket, s az új rendszer embereinek szemében még a magyar nyelv használata is „magyarkodásnak” számított.

Az első oktatási reform a magyar tagozatok rohamos kiürülésével az ötvenes évek végén következett be a kétnyelvű oktatási modell bevezetésével. Ez azonban új szemléletet, a tanítói szakkáder részbeni átképzését, a két nyelven történő oktatásra való alkalmasságot és a szükséges pedagógiai módszerek elsajátítását követelte meg. Ezt a hiányt a gyors, néhány hónapos itthoni, gimnáziumi, jobb esetben a szabadkai tanítóképzőn történő képzéssel próbálták pótolni. Ezek a tanítók, ritkább esetben tanárok alkották a muravidéki magyar értelmiség magvát, amelyre építeni lehetett.

Az értelmiségi szerepkörre azonban nem mindenki készült egyforma komolysággal, voltak (s vannak ma is), akik csak jó pedagógusok szerettek volna lenni, mások – az elhivatottabbak – nem pusztán egy álláslehetőséget s ezzel a szülőföldön való maradást választották, hanem küldetést is láttak a helyi közösség körében végzett munkájukban. A kitörési lehetőséget az írásban és publikálásban találták meg. A Naptár és a Népújság, valamint a magyar nyelvű rádiózás elindításával az íráskészséggel is rendelkező szakemberekre is szükség mutatkozott. Mivel az említett időszakban újságíróképzésre nem volt mód, így a már meglévő ta-

nárokból verbuválta a muravidéki sajtóház (Obmurski tednik) és a könyvkiadó (Pomurska založba) az első szerkesztőket, fordítókat és a fiatal írástudókat. A Muravidékre is áll az, ami a Kárpát-medence már régióira: itt is a tanítókból lettek az első szerkesztők, később recenzensek és kritikusok. Az éppen akkor induló Tavaszvárás-nemzedék írói, Varga József, Szúnyogh Sándor és Szomi Pál is tanítói-tanári oklevéllel a zsebükben váltak a Vljaj Lajossal szárnyait bontogató szlovéniai magyar irodalom első alkotóivá. (Szúnyogh Sándor később pályát változtatott, s újságíró lett, de Varga és Szomi – utóbbi a haláláig, előbbi a nyugdíjba vonulásáig – megmaradt pedagógusnak). A muravidéki magyar irodalom újraindulását ennek a nemzedéknek teljes vértetben való megjelenésétől, a hetvenes évek elején kiadott Tavaszvárás írói antológiától számítjuk. Olyan határkö ez, mely megadta ennek az irodalomnak az alaphangját, s ma is orientációs pontként szolgál a későbbi nemzedékek íróinak és a fiatal pályakezdőknek.

A magyar nyelvű tudományosság kezdetét azonban jóval későbbre, a nyolcvanas évek elejére datáljuk. Ekkor, főleg a már felgyülemlett irodalmi termésnek és az egyre sűrűbben jelentkező kritikai igénynek köszönhetően irodalomtörténeti-kritikai írások, dolgozatok és kismonográfiák jelentek meg hazai végzős bölcsészek, valamint a maribori Magyar Tanszéken vendégtanári teendőket ellátó tanárok jóvoltából. Az irodalomtörténeti-nyelvészeti tanulmányok mellett főleg politológiai és történeti, szociológiai és néprajzi tárgyú tanulmányok, szociográfiai írások is napvilágot láttak. Ezeknek kezdetben – főleg a 70-es és a 80-as években – a Naptár, a szlovéniai magyarok évente megjelenő szemléje biztosított fórumot. Az egyre növekvő igények és vele a rohamosan megszorodó kéziratok a nyolcvanas évek végére az első tudományos igényű folyóirat elindítását is lehetővé tették. A Muratáj jellegében továbbra is irodalmi-irodalomtörténeti időszakos kiadványnak számított évi egy-két szám megjelenésével, de a társadalomtudományok (néprajz, történelem, szociológia) és a kritika is kiemelt szerepet kapott a szerkesztői koncepcióban.

A lap a lokális tudományos eredmények felmutatása mellett a kitekintést, a más régiókkal való kapcsolattartást és a dialógus szükségességét is fontos célként fogalmazta meg. Így az első években a Kárpát-medence minden régiójából irodalmi összeállítá-

sokat közölt a kézfogás és egymás jobb megismerése céljából. A közel két évtizede megjelenő folyóirat mintegy kettőszáz tanulmányt, recenziót és kritikát jelentetett meg a Kárpát-medencei és az anyaországi szerzők tollából.

Ami a tudományos fejlődést és a regionalizmust illeti, az utóbbi időben a megszorodó tudományos konferenciák, nem utolsósorban a Muravidéki Magyar Tudományos Társaság megalapítása új, igaz, egyesületi szinten, de mégis nagy lökést adott a munkának, a tudományos kapcsolatoknak és a tudományszervezésnek a Muravidéken. Társaságunk gyér anyagi forrásokból, főleg az akadémiai bizottságok (például PAB) segítő szándékának köszönhetően évente több, a szakmai képzést elősegítő előadást szervez. Ezekkel párhuzamosan a tudományos vizsgálódásnak is új formái indultak el. Így a hagyományörzés és a még meglévő honismereti anyagok felgyűjtésével a néprajzi-múzeumi tevékenység is új lendületet kapott. A tájnyelvi vizsgálódások mellett néhány lelkes amatőr jóvoltából (Szabó Mária) a népi játékok, szólások és közmondások, valamint az anekdotakincs gyűjtése is elindult. A tudománytörténet fejlődési ívét jelzi, hogy a hetvenes évek helytörténeti kiadványait a nyolcvanas és kilencvenes években komoly történelmi tudást és lexikai, szakirodalmi tájékozottságot mutató és alapos módszertani felkészültségről tanúskodó nagymonográfiák (Göncz László, Kovács Attila művei) követték. A néprajz és a könyvtudományok területéről is van már néhány kiváló, a teljesség igényével készült munka (például Halász Albert, Zágorec-Csuka Judit révén).

Honismeret, helytörténet, néprajz címszó alatt a 90-es évek elején megjelent dolgozatomban a helytörténeti kutatásoknak külön jelentőséget tulajdonítottam, nem véletlenül, hiszen az irodalmi művek egyre szaporodó megjelenése mellett ezek a brosrák jelentették a valóságirodalom jelenlétét. Mint már említettük, az első lépések a valóságirodalom felé még a 70-es évek elején megtörténtek a Naptár, illetve a Lendvai Füzetek című periodikában való közléssel. Ez utóbbit azzal a szándékkal indította útjára a Községi (járási) Kultúrközösség, hogy a Lendva környéki hely- és kultúrtörténeti, néprajzi és történeti-régészeti jellegű tanulmányoknak legyen a fóruma.

Varga Sándor csak a 80-as és 90-es években nem kevesebb

mint egy tucat krónikát írt Göntérházáról, Dobronakról, Hoszszúfaluról, Csentéről. De ugyanúgy érdekelte a Lendva-hegyi szőlőtermesztés vagy a vallási élet, így a lendvai és a dobronaki plébánia történetét és szakrális emlékeit is feldolgozta. Könyvet jelentetett meg a szlovéniai magyarok műkedvelő tevékenységéről, ezen belül is az amatőr színjátszásról, a lendvai zsidóság életéről, a lendvai tűzoltóság történetéről.

A kóti születésű Pivar Ellát, akinek csak közös könyve jelenhetett meg, a távoli múlt foglalkoztatta. Kótról írott hosszabb helytörténeti dolgozata a Gráfik Imre szerkesztette Tanulmányok a muravidéki magyarság köréből című sorozatban látott napvilágot. Az őrségi Őrihodos, ma: Hodos „krónikája” mellett gyakran kalandozott el más témák után kutatva a távolabbi múltba, a zsellérség életébe, a török időkbe, de szívesen kutatta a népi hiedelemvilág és az őrségi protestáns felekezetek életét, Nemesnépi Zakál György írásos emlékeit, a Kerka menti gerencsérség és kerámiamesterség kialakulását és elterjedését. Életének utolsó évében tette közzé öt őrségi magyar falu gazdaságtörténetének 100 éves rajzát hazai és magyarországi levéltári feljegyzésekre, instrumentáriumokra támaszkodva.

Kerecsényi Edit nagykanizsai néprajztudós Távól a hazától című könyvével és a hetési szőttesről és viseletről írott tanulmányaival, a „pacsa-díszes mellény” bemutatásával és a kontyolási technikák leírásával ráirányította a figyelmet a hazai néprajzi kutatások szakszerű és tudományos feldolgozásának igényére, valamint a kivándorlás és a summás világ gazdasági hozadékai mellett a demográfiai tényezőkre (lakosságcsökkenés) is.

Néprajzi-helytörténeti kutatásokat Halász Albert, illetve a Kepe házaspár végez vidékünkön a 90-es évektől. A Lyndvamuseum és a Kő kövön maradjon! című kiadványokban a népi művészet, a népi építészet és a szakrális emlékek kerültek feltérképezésre.

Irodalmunk köztársaságának fáradhatatlan szenátora

Köszöntjük a nyolcvanadikat betöltő
Pomogáts Béla irodalomtudóst

89

2004. augusztus 20-án Lendván ünnepi eseményre került sor: a Bánffy Központ avatására. Láthattuk az előkészületeket, az építkezést, ám magunk sem gondoltuk, hogy magyar-szlovén összefogásból ilyen remek intézmény születik. A Fő utcán, a kultúrszerető kisváros centrumában. Létrejöttében komoly szerepe volt az Illyés Közalapítványnak és elnökének, Pomogáts Bélának. Az avatót is ő tartotta. Egy részlet beszédéből:

„Otthont avatni, új otthonba költözni mindig szívet derítő és képzeletet megmozgató élmény. A megnyíló termekben, mert egy közösség otthonának nem szobái vannak, hanem, ahogy itt látjuk, termei, szóval a megnyíló termekben megnyílik a látogató képzelete is. Nem csak a termeket rendez be bútorokkal, képekkel, könyvekkel, hanem a jövőt is tervekkel és álmokkal, mintegy felismerve a megnyíló közösségi otthon lehetőségeit és kijelölve feladatait. Magam is tartalmas tudományos és irodalmi tanácskozásokra, író-olvasó találkozókra, jó hangulatú vitaestekre, akár műkedvelő színelőadásokra és természetesen az ide betérő lendvai, muravidéki irodalom- és művészszerető közönségre gondolkok – nem csak magyarokra, hanem kultúránk iránt érdeklődő szlovénokra is –, midőn képzeletben a Bánffy Központ jövőjével számot vetek.” (Az egész szöveg olvasható a Pannon Tükör 2004. 4. számában.)

Megindító és látnoki szavak. És ami a legfontosabb: beteljesültek. A Bánffy Központ – fokozatosan fejlődve – betöltötte a fent vázolt hivatását. Pomogáts Béla irodalmi intézményeket szervező, fenntartó figyelme kiterjedt a muravidéki magyarságra is.

Néha elgondolkodunk, ismerősei, barátai, szakmabeliek: honnan van ennyi ideje, energiája? Mert a nagy munkák – mint

a háromkötetes Magyar irodalom Erdélyben című, átfogó mű – mellett figyelmét nem kerülték el a peremvidéken dolgozó irodalmi műhelyek, kiadók, szerkesztőségek sem. Mi, zalaiai és muravidékiek többször is tapasztalhattuk: számon tartja publikációinkat, köteteinket, hogy „létünk” fontos neki. Ha hívtuk, Zalaegerszegen és Lendván, nagy érdeklődéstől övezve, előadásokat tartott, s mindig volt kézirata folyóiratunk számára. Az Illyés Közalapítvány elnökeként számíthattunk segítségére, ha érdemes programokkal megkerestük. A „legkisebb magyar kisebbség” irodalmi termését jól ismeri. Előszót írt Zágorec-Csuka Judit *Viharverten* című verskötetéhez, s a Pannon Tükör Könyvek sorozatában jelent meg *Tükör és minta* című tanulmánykötete 2004-ben. Több évtizedes munkálkodása, konszenzusteremtő egyénisége nagy értéke az egyetemes magyar irodalomnak.

„Irodalmunkat úgy kell tekintenünk tehát, mint a nemzeti tudat letéteményesét, fenntartásának legfontosabb eszközét, ennek megfelelően azon kell fáradoznunk, hogy irodalmunk eljusson a határainkon túl élő és a világban szétszórt magyarsághoz, a magyar származásúakhoz is, jelen legyen mindennapi életükben, és segítse őket abban, hogy megismerjék a magyarság múltját, jelenét, de abban is, hogy általa őrizze magyarságukat. Bizonyos, hogy ezek a célok és feladatok csak nemzeti irodalmunk teljes örökségének, illetve eme örökség valódi értékeinek megismerése és megismertetése által válthatók valóra.”

Ez is a Magyarok Háza tanulmány értékű beszédében olvasható.

Rímelt ez a gondolat Bence Lajos: *Írott szóval a megmaradásért* című kötetének alapgondolatára, amely már szinte programmá nemesült.

Jelen voltam az Írószövetségben nyolcvanadik születésnapját köszöntő baráti összejövetelen. Áradt felé a szeretet és megbecsülés. Ekkor mutatták be *A magyar irodalom köztársasága* című tanulmánykötetét. Ebben így vall: „Szeretnénk hinni abban, hogy az előttünk álló évtizedekben – Magyarország európai integrációját is elősegítve – egyik legnagyobb értékünk, amelyet az európai nemzetek elé tárhatunk, maga a magyar irodalom lesz.” Ez a hit éltesse még nagyon sokáig.

Pomogáts Béla szellemi autonómiáját fel nem adó magatar-

tása, kritikus szelleme, grandiózus teljesítménye előtt minden gondolkodó magyarnak fejet kell hajtania. Ezt tesszük most mi is, kissé elkésve, de a legmelegebb baráti érzésekkel a szívünkben. S további alkotói éveket, töretlen munkakedvet kívánunk a szervezőnek és a tudósnek egyaránt.

A muravidéki magyar könyvkiadás a 21. század első évtizedeiben, a 2000–2013 közti időszakban

1. Bevezető

A 2000-es évek elején (2000–2013) létrejövő muravidéki magyar könyvkultúrára és könyvkiadásra jellemző a *műfaji választékosság* és az *új irodalmi, könyvkiadási és könyvterjesztési kapcsolatok* megteremtése. A nemrég indult írók, költők, tudósok nemzedékének pályája kezd kibontakozni (Bence Utrosa Gabriella, Göncz László, Halász Albert, Zágorec-Csuka Judit). Az irodalmi és a szellemi élet kedvezően alakul. Fontos az is, hogy a négy évtizedes magyar könyvkiadás fejlődéstörténetében megjelenik a történelmi regény: Varga József *A lendvai vár kapitánya* (2001); Göncz László *Olvadó jégcsapok* (2003), *Kálvária* (2010). Magyarországi kiadók is érdeklődnek a muravidéki magyar könyvek iránt (a pécsi Pro Pannonia Kiadó, a budapesti Bíró Family Nyomdaipari és Kereskedelmi Kft., a pilisvörösvári Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, a budapesti Krúdy Gyula Irodalmi Kör stb.). A muravidéki magyar könyveket magyarországi (budapesti, győri, zalaegerszegi) könyvvásáron is árusítják és terjesztik. A magyarországi egyetemeken sikeresen megvédett doktori értekezéseket, amelyek tudományos teljesítményeknek számítanak, a Magyar Köztársaság Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma anyagi támogatásával és hazai forrásokból is kiadják szakkönyvek formájában. A magyar könyvek mögött is megjelennek a szponzorok, noha egy évtizeddel korábban az állami könyvkiadásban ez még ismeretlen

támogatási forma volt Szlovéniában. Megindul az a folyamat is, amelyben muravidéki magyar szerzők műveit fordítják le és adják ki szlovén nyelven: Zágorec-Csuka Judit *V ognjenem kresu* (2001) és *Slepci na zemljevidu* (2003) című szlovén nyelvű fordításkötetei, a *V tebi zate*, a szerző válogatott művei (2010) és az *Új horizontok, Novi horizonti, Neue Horizonte* (2013) háromnyelvű fordításkötet; Bence Lajos *Vzklit iz kamna* (2011), a szerző válogatott művei, Halász Albert *Vsestvarnost* (2012), a szerző válogatott művei kerülnek kiadásra. A muravidéki magyar írók nem térhetnek ki a kisebbségi sors elől, még akkor sem, ha 2004-ben az Európai Unió országai közé kerül Szlovénia és Magyarország is. Annak ellenére, hogy lazulnak, légiesülnek a határok, a szlovéniai magyar íróknak még mindig szerepet kell vállalniuk a magyar közösség identitásának megtartásában, s reménykedniük kell a békés együttélésben az Európai Unió határain belül is. Annak a magyar könyvtermésnek, amely a 2000-es évek elején keletkezett, nagyobb esélye lesz a bemutatásra, értékelésre és a magyarországi terjesztésre is. Talán könnyebben közkinccsé válhatnak a magyar könyvkiadásban, mint évtizedekkel ezelőtt. A szlovéniai magyarok életét a kiadott magyar könyvekben főleg a helyi történetek és a magyar nemzetiség sorskérdései által lehet megfogalmazni. Útkeresések kereszttüzében él a muravidéki magyar íróársadalom. Az alkotóknak ebben a közegben kell megtalálniuk a lehetséges utakat az együttéléshez a többségi nemzettel, és az anyaországi kapcsolatok révén a magyarországi könyvkiadásban is nagyobb esélyt kell teremteniük, hogy Magyarországon is jobban ismerjék fel a szlovéniai magyar könyvkultúra szellemi arculatát.

2. Könyv-, könyvtár- és sajtótörténeti kiadványok

Farkaš Brigita magyar könyvtáros A „*Naptár*” *repertórium*a 1960–2000 címmel jelentette meg 2000-ben sajtótörténeti kiadványát, a Knjižnica Lendava – Lendvai Könyvtár gondozásában. A Lendvai Könyvtárnak ez a könyv volt az első sajtótörténeti kiadványa. A szerző a mű előszavában elmondta, hogy a repertórium mint könyvészeti tájékoztató a Naptárnak, a szlovéniai

magyarok évkönyvének 40. évfordulójára készült, annak megerősítésére, hogy a honismereti és más témájú írásokat tartalmazó gazdag periodika nem merülhet feledésbe. A Naptár, illetve annak elődje, a *Pomurje szövetkezeti naptára* ugyanis a muravidéki magyar kiadványok egyik gerincét képezi. Mint könyvtári kiadványnak, a repertóriumnak elsődleges feladata az, hogy a Naptárban megjelent cikkek formai és tartalmi feldolgozását segítse. A számba vett cikkek ugyanis mindig az aktuális év adatait és nézeteit tartalmazták. A laikus pedig a 210 oldalas könyv és az 1359 cím segítségével negyven év tudományos-irodalmi és tágabb értelemben vett kulturális életének háttérrajzára tud következtetni. A könyvtár első nagyobb igényű könyvészeti-bibliográfiai kiadványa volt ez a repertórium.

Zágorec-Csuka Judit könyvtáros-tanárnak 2003-ban jelent meg kétnyelvű (szlovén–magyar) könyvészeti, könyvesztetikai, könyvtörténeti tanulmánykötete *Ilustratorji madžarskih knjižnih izdaj v Sloveniji – A szlovéniai magyar könyvillusztrátorok* címmel, a Lendvai Galéria-Múzeum – Galerija-Muzej Lendava kiadásában. A szerző az igényes szlovéniai magyar könyvillusztrálás útját mutatja be 1961-től napjainkig, és a szlovéniai magyar könyvillusztrátorok öt meghatározó csoportját, formatervezői tendenciáit. A kiadványt gazdag bibliográfia egészíti ki, amelyben 19 muravidéki könyvillusztrátor életpályája és illusztrációs anyaga lelhető fel.

2010-ben jelent meg Zágorec-Csuka Judit szerkesztésében a *Nemzetiségi könyvtárak Szlovéniában és partnerkapcsolataik az Európai Unió területén / Narodnostne knjižnice v Sloveniji in njihovi partnerski odnosi v Evropski Uniji* című kétnyelvű tanulmánykötet, amely ugyanezzel a címmel a 2008-ban szervezett nemzetközi konferencia magyarországi és szlovéniai könyvtáros szakembereinek előadásanyagát tartalmazza. 2012-ben jelent meg Zágorec-Csuka Judit *A szlovéniai magyar nemzetiségi könyvtárak stratégiája és menedzsmentje* című tanulmánykötete, amelyben egy egységes stratégiát és menedzsmentet ad a szerző a muravidéki nemzetiségi könyvtárügyhöz, valamint feltárja azokat a lehetőségeket, amelyek adottak az Európai Unió térségében és Magyarországon az együttműködéshez.

3. Történelmi monográfiák, szakkönyvek

Göncz László történész 2001-ben jelentette meg *A muravidéki magyarság 1918–1941* című monográfiáját, amely egyben a Pécsi Tudományegyetemen megvédett (2001) disszertációjának az anyaga is. A monográfiát a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet adta ki. A kötetet támogatta a Magyar Köztársaság Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma. *Szarka Lászlónak*, a monográfia recenziójának a véleménye a műről a következő: „A könyv, amelyet az olvasó a kezében tart, minden tekintetben alapszöveg. Összegzi és rendszerezi mindazt az ismeretet, amely a szlovének és a magyarok által lakott Muravidéken s azon belül a magyar többségű határmenti sávnak a délszláv államhoz kerüléséről, a trianoni döntés előzményeiről, alternatíváiról és következményeiről rendelkezésre állt. Ebből a könyvből kaphatunk először rendszerezett képet azokról a folyamatokról, amelyek a magyar–jugoszláv határvonal meghúzása után kialakult politikai helyzetben a többség-kisebbség viszonyt, a határellenőrzési rendszer működését, a magyar–magyar kapcsolatokat meghatározták.”

Kovács Attila történész *Földreform és kolonizáció a Lendva-vidéken a két világháború között* című munkája 2004-ben került nyomdába. A szakkönyv egyben a Pécsi Tudományegyetemen megvédett doktori disszertációjának bővített változata. A szerző a tudományos kutatások módszereivel a földreform és a kolonizáció végrehajtását mutatja be a Lendva-vidéken, valamint annak hatását a vidék nemzetiségi összetételére, a magyar–szlovén nyelvhatár alakulására, továbbá a terület agrárstruktúrájában beállt változásokra. A könyv több olyan szemszögből tárja fel a tárgyalt időszak egyik legfontosabb társadalmi és gazdasági jelenségét a Mura mentén, amelynek jelentős hatása volt a vidék etnikai összetételére, szociális és kulturális helyzetére. A rangos kötetnek nagy jelentősége van a magyar nemzetiség saját értelmiségének, tudományos kutatóinak tekintélye szempontjából is. A dolgozatban önálló fejezetek mutatják be a földreform és külön fejezetek a kolonizáció kivitelezését. Elemzést olvashatunk a vidék nemzetiségi összetételéről és birtokviszonyairól a földreform előtt, valamint a reform után beállt változásokról. A szerző külön foglalkozik az Esterházy-nagybirtokkal a földreform kivitelezé-

se szempontjából. A könyvben számos térkép, táblázat, valamint különböző dokumentumok, fényképek is találhatóak, hogy közelebb hozzák a témát az olvasóhoz.

2006-ban jelent meg Göncz László monográfiája *Felszabadulás vagy megszállás? A Mura mente 1941–1945* címmel, amely a Mura menti terület helyzetét mutatja be a II. világháború idején. Mint ahogy a szerző írta a kötet bevezetőjében, a helyzetképnél fontosnak tartotta „mindkét oldal”, tehát a szlovén és a magyar szempontok, valamint a történelemszemlélet látóköréből megvilágított kérdések feltárását és bemutatását. A szerző azt is leírta, hogy a két világháború közötti időszakban a Mura mentén élő, negatívan megkülönböztetett és sanyargatott magyar lakosság szemszögéből nézve 1941 tavasza, valamint az utána következő négy esztendő felszabadulásként volt értelmezhető. A monográfia gazdag mutatót és irodalomjegyzéket tartalmaz, a tartalom illusztrálását fényképek, valamint térképek segítik. Göncz Lászlónak 2009-ben jelent meg *Barangolás a Muravidéken* című helytörténeti kiadványa, amelyben a Muravidék magyar kötődésű településeit és épített örökségét mutatja be gazdag képanyaggal.

A *Lyndvamuséum* könyvsorozataiban jelentek meg a következő kétnyelvű helytörténeti szakmai kiadványok Lendvai Kepe Zoltán szerkesztésében: *Meščanstvo, tiskarstvo in dežnikarstvo / Lendva polgárosodása, nyomdászata és ernyőgyártása* (2008, 2. sz.); *Zala György Lendván / György Zala v Lendavi. Lendva–Lendava* (2009, 3. sz.); Lendvai Kepe Zoltán – S. Sebestyén József szerkesztésében: *Alsólendva vára / Grad Dolnje Lendave* (2012, 4. sz.). Lendvai Kepe Zoltán főmuzeológus írta meg *A Lendvai Galéria és Múzeum 40 éve / 40 let Galerije-Muzeja Lendava* katalógus jellegű monográfiát is, amely 2013-ban jelent meg az említett intézmény kiadásában. A szerző a művét, amelyben áttekintést nyújt az intézmény tevékenységéről és történetéről a megelőző 40 évben, Dervarics Kálmán helytörténész emlékének ajánlotta. Ezek a kiadványok elsősorban az ismeretterjesztés szempontjából fontosak, hiszen a tanulóifjúság forrásigényét elégítik ki Lendva város helytörténetének tekintetében, de tudománytörténetileg is gazdag kiadványoknak számítanak.

2011-ben Kovács Attila történész *Dobronaki életképek a 20. század első felében / Podobe iz življenja Dobrovnika v prvi polovici 20. stoletja* című műve az MNMI és a Muraszombati Területi Múzeum

/ Pokrajinski Muzej Murska Sobota közös kiadásában jelent meg, amelyet mag. Stanko Baluh, a Szlovén Köztársaság Nemzetiségi Hivatalának az igazgatója ekképpen méltatott: „Elmondható a kötetről, hogy a szerző egyéni és eredeti módon, ugyanakkor pedig sajátos megközelítéssel vizsgálja Szlovénia e része szélesebb közösségének sajátos jellegzetességeit és fejlődését. Megkísérli új módon bemutatni az akkor még nem kisebbségi területnek számító térség történelmi folyamatait és fejlődését.” A helytörténeti mű Dobronak múltját mutatja a kezdetektől a második világháború végéig számos fénykép mint kordokumentum segítségével és annak leírásával.

97

4. Művészettörténet

Zágorec-Csuka Juditnak 2002-ben jelent meg *Gábor Zoltán festőművész portréja – Portret akademskega slikarja Zoltána Gáborja* című monográfiája az MNMI kiadásában Lendván. Bence Lajos, a kötet szerkesztője a következőket írta az előszóban: „Zágorec-Csuka Judit Gábor-könyvének legfőbb érdeme, hogy az életmű fontosabb művészi opusainak, főbb motívumainak és kompozíciós megoldásainak ismertetése mellett az egyéniség világképének a fejlődését is nyomon követhetjük.”¹ Említésre méltó az a tény is, hogy a monográfia kiadását az MNMI, a Szlovén Művelődési Minisztérium és a Magyar Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, valamint egyéb szponzorok is támogatták. A kötet szlovén nyelvű összefoglalóját és a képeket Šimonka Tanja művészettörténész válogatta, a fotókat Mester Tibor készítette. A monográfiát a kiadás évében az egyik legszebb muravidéki magyar könyvnek választották a szakemberek, hiszen jól sikerült a színes képanyaga, a reprodukció, és kiváló a formatervezése.

2009-ben jelent meg egy monográfia *Nemes László, slikar, festőművész, painter* címmel Nemes László erdélyi születésű, Zalaegerszegeen élő és Lendván tevékenykedő Vajda János-díjas festőművész életéről és munkásságáról. Nagy Kund Miklós Péter szerint Nemes László az a festőművész, aki kiszakadva erdélyi környeze-

1 Bence, Szerkesztői előszó, p. 12.

téből, megváltozott körülmények között is ragaszkodik elveihez, egyéniségéhez. A festményekről Nemes László és Baumgartner Dubravko készítettek fényképeket, amelyek a monográfia képanyagát képezik. A monográfia a Lendvai Galéria-Múzeum és az MNMI közös kiadásában jelent meg.

A Lendvai Galéria-Múzeum kiadásában jelent meg 2006-ban a Király Ferenc szobrászművészről és 2009-ben a Göntér Endre festőművészről szóló monográfia. A Király Ferencről szóló monográfia a szobrászművész 70. születésnapjára jelent meg, kísérőszöveget Wehner Tibor, Kostyál László, Franc Obal és Bence Lajos írt hozzá. Kostyál László a következőket emelte ki a monográfiában: „A hetvenedik életévét most betöltő Király Ferenc karakteres szobrászata lassan klasszikussá nemesedik. Jellegzetes plasztikai világa, a női princípium előtt hódoló művészi és emberi mentalitása immár széles körben ismert és jelentős kisugárzással bír.”² A monográfia gazdag képanyaggal, fordításirodalommal és bibliográfiával van ellátva.

A Göntér Endre festőművészről szóló monográfiát Franc Obal és Kostyál László írták. Franc Obal művészettörténész szerint Göntér Endre a pannon térség embere, aki tudatában van magyar gyökereinek. A „pannon térség” kifejezés számára nem csak visszatekintés a múltba, a közös eredetre, nem csak a szláv, germán, zsidó és magyar nép századok során átélt közös történetét jelenti. Multikulturális jellege ma konstruktív hozzájárulást jelent az identitáskereséshez Európa kulturális átfonódásában. A monográfia gazdag illusztrációs anyagot tartalmaz.

2008-ban jelent meg Hagymás István *Gálics István: Az alsólendvai csillag / Štefan Galič zvezda Dolnje Lendave* című kétnyelvű esszé-szerű tanulmánykötete, amelyet Tomaž Galič adott ki magánkiadásban. Hagymás István Gálics István festőművészt „Pannónia ifjú piktorának” tartja, távoli, titkos vörös fény Csi(l)lagnak... Ebből a kivételes látvány-metaforából vezeti le asztrálmítikus vonatkozásban művészetének a lényeges vonásait, ezt a metaforát bontja ki a nagy ihletésű esszéjében. A monográfia Gálics István 48 festményéről és grafikájáról írt képelemzést tartalmaz, és közli a képek forrásjegyzékét is.

5. Szépirodalom

Verseskötetek

Bence Lajos 2000-ben adta ki Lendván *RÁ-olvasások* című, válogatott és új verseit tartalmazó kötetét, amelyben jelzi, hogy versei valójában az alkotás örömről és fájdalomáról, az írói szabadságról, az elődök iránti tiszteletről szólnak. A kötet új versei viszont „továbbgondolási igénnyel” – egy-egy új aspektussal bővülnek, a „sokszorosított” világ egy-egy újabb lenyomatával. Újabb versei is a teljesebb világkép megrajzolásának az igényével íródtak.³ 2006-ban jelent meg Bence Lajos *Hazatérítő* (válogatott versek 1996–2006) című verseskötete, amelyet Péntek Imre így méltatott: „Ennek a hazatalálásnak az élménye – öröme –, amelyet az újabb nemzedékek kivívtak maguknak. Hazatalálás a befogadó országban, az anyaországban és az egyetemes magyarság szellemi hazájába.”⁴ 2011-ben került kiadásra Bence Lajos *Vallani* című verseskötete, amelyről Garai László a következőket írta: „Bence Lajosról beszélve mindennek az lenne a rezüméje, hogy alkotói megítélésében ne a muravidéki vagy szlovéniai magyar irodalom legyen viszonyítási alap. Ha Bencét kiszabadítjuk a muravidékiség, a szlovéniaiság, a kisebbségbeszorultság előítélet-dobozaiból, költészetének erővonalai hasonlíthatóvá, értékelhetőbbé válnak.”⁵

Varga József *Mag – Szó – Álom* című válogatott versgyűjteménye 2001-ben, *Tar Mihály szüretjén* című elbeszélő költeménye 2002-ben, *Mégis fény gyúlt* című verseskötete pedig 2004-ben jelent meg Budapesten a Bíró Family kiadásában. 2005-ben jelent meg Varga József *Az apró pásztortüzek bennem égnék* (Válogatott versek) című verseskötete, amelyet Bokor József, Kolláth Anna, Rácz I. Péter és Rudaš Jutka a következőképpen méltatott: „Varga József műveiben is a kultúra és egyben az anyanyelv megőrzése problematizálódik elsősorban. Irodalmi alkotása ebben a diskurzusban a nemzeti identitás letéteményese.”⁶ A verseskötet Varga

3 Bence, *Rá-olvasások, válogatott versek*, fűlszöveg.

4 Péntek, *Küzdelem a „tisztá szó” becsületéért*, p. 148.

5 Garai, *Bence Lajos újabb versei mellé*, p. 72.

6 Bokor, Kolláth, Rácz, Rudaš, *Utószó*, p. 95–96.

József költő 75. születésnapjára jelent meg. Varga Józsefnek magyarországi kiadóknál jelentek meg a következő verseskötetei: *Küldd a fényt!* (2005), *Vallomás / Izpoved / Geständnis* (2005).

Zágorec-Csuka Judit verseskötete 2003-ban jelent meg *Kiűzve az Édenből* címmel. Varga József így értékelte: „Vágyik egyfajta más világba! Egy jobb, egy emberibb és igazságosabb közösségbe, ahol a megértés, a másság megbecsülése és az érdem elfogadása az értékmérő mérce. Mozaikszerű motívumrendszerében kiábrándult csalódottságot jelenít meg új hanggal, színnel, mondanivalóval és esztétikai-irodalmi kifejezésmóddal. De a keserűség, a fájdalom és a ’kitaszítottság’ érzete mellett nem a belenyugvás, a lemondás, a meghunyászkodás, a ’térdhajlítás’, hanem az élni akarás szilárd elszántsággal dominál nála: csak azért is megmutatom ennek a ’komisz világnak’. Ilyen Zágorec-Csuka Judit, az ember és a költészet is. Megalkuvás nélkül haladni a maga által kitűzött cél felé, bármilyen göröngyös is legyen az út.”⁷

2003-ban jelent meg Car Evgen (Jenő) színész, költő *Színes paraszt* (elégiák) című verseskötete, amely vallomás a szülőföldnek, az anyanyelvnek, a felnevelő szülői háznak, vele párhuzamosan a letűnt paraszti világnak – írta a kötet fülszövegében Bence Lajos irodalomtörténész, aki kiemelte a műben megjelenő tájnyelv jellegét, amely által első személyben szólalt meg „színes parasztként”, ahogy önmagát nevezte a színész, anyanyelven, magyarul, költői tehetséggel.⁸

2005-ben jelent meg Fodor Árpád *Remény a kő alatt* című első verseskötete, amelyet Bence Lajos így méltatott: „Fodor Árpád a valóság mélyén rejtőző ’jelképek’, titkok, sejtelmek megszólítója, egyben a Mura menti irodalom legnemesebb hagyományainak a folytatója.”⁹

2008-ban jelent meg Szúnyogh Sándor válogatott verseinek gyűjteménye *Visszajövők* címmel a költő halálának 10. évfordulója alkalmával. Bence Lajos a kötet méltatásakor a következőket írta: „A válogatott versekhez készülő utószó a költő immár lezárult életművének fontosabb állomásait, költészetének motívumrend-

7 Varga, Zágorec-Csuka Judit: *Kiűzve az Édenből*, p. 91–92.

8 Bence, *Színes paraszt*, fülszöveg.

9 Bence, *Előszó*, p. 4.

szerét kívánja áttekinteni az utóbbi tíz év távlatából. A kiadvány több, mint egy új könyv megjelentetése: főhajtás és adózás egy olyan költői-szerkesztői nagyság előtt, aki kultúránk mindenese volt.”¹⁰

2010-ben jelent meg Zágorec-Csuka Judit verseskötete versfordításaival kiegészítve *Sivatagi szélben* címmel. A kötet recenziója, Kiss Endre a kötetet így méltatta: „A költőnő Petőfi nyomában repül időközön és tereken át, időben történelem és jelen között, térben a világ számos pontjára. Mégis szellemileg és lelkileg teszi meg a legnagyobb utakat. Egy kis magyar kisebbségi csoport szószólójaként és képviselőjeként közlekedik a kisebbségi és többségi kultúra, a hagyomány és az aktualitás között, miközben mindkét kultúra (együtt és külön-külön is) kikerült a globalizáció óceánjára is.”¹¹ 2013-ban adta ki Zágorec-Csuka Judit legújabb válogatott verseskötetét három nyelven (magyar, szlovén, német) *Új horizontok / Novi horizonti / Neue Horizonte* címmel a pilisvörösvári Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület gondozásában. A verseskötethez Franci Just szlovén irodalomtörténész írt recenziót: „Zágorec-Csuka Judit költészetének szellemi alapját a magyar klasszikus költészet, kezdve Petőfitől Adyig és az európai egzisztencializmus irodalmi-filozófiai tapasztalata adja. Ennek a költészetnek az úgynevezett architektúrája a posztmodern irodalom pecsétjét hordozza magán, amelynek légkörében létrejöttek ezek a versek. A posztmodern szellemiséggel kötődik ez az irodalmi hagyományhoz, amelyből a költő felhasználja azokat a motívumokat, témákat, lírikus helyzeteket és szellemi tapasztalatokat, amelyek fontosak neki, s általuk alkotja meg dialógusait, néha megerősített állítással, máskor elutasítólag, néha-néha pedig kételességekkel és iróniával vannak átszőve a gondolatai. Mindenképpen elmondható, hogy egyedi érzékenységgel és eredetiséggel alkotja meg a verseit, amelyek nemcsak kizárólag a posztmodern vallomások stratégiáit követik, imitálják és stimulálják, hanem egy autentikus költői viselkedésformát, tartást képviselnek. Ezáltal ismerhető fel a költőisége, szellemi arca.”¹²

10 Bence, *Megírni a „magunk” versét, [Jegyzetek Szúnyogh Sándor lírájáról 10 évvel később]*, p. 155.

11 Kiss, *Sivatagi szélben*, fűlszöveg.

12 Just, *Szenvedő költészet szenvedő költőtől szenvedő közösségnek*. p. 110-111.

2006-ban jelent meg Halász Albert *Minden szó(l)* című verseskötete, majd 2011-ben került kiadásra *Könnyű versek* című verseskötete, amelyről recenzió, Péntek Imre így vallott: „A köznapi, utilitárius gyakorlatiasságból csak megtisztultan léphet az arra érdemes a magasabb, éteribb szférába. A Könnyű versek egyáltalán nem könnyű olvasmány, s az egész korpusz nehéz, mondhatni súlyos (pszichés) terheket hordoz. Itt egy nagyon tudatos költői építkezés folyik, a depoetizálás jegyében.”¹³ 2012-ben jelent meg Halász Albertnek a következő verseskötete *Tükörben pocsolya* címmel.

102

Próza

Czimmermann Toplák János író, költő, képzőművész 2003-ban jelentkezett *Szentimentális utazásom a kanadai On(l)tárijóba* című útleírásával. Útja élményeiből, amikor hűgát és öccsét látogatta meg, s amelyet öt hét alatt élt át, kanadai útleírás lett. A „szentimentális utazás”, amelyet a szerző túlnyomórészt gyalogosan vagy kerékpárral tett meg, nemcsak fotókat eredményezett, hanem egy színes és tanulságos könyvet is, amely arról szól, hogyan élnek Markham-ben és Ontarióban a Muravidékről kivándorolt vendégmunkások és emigránsok.

Göncz Lászlónak 2003-ban jelent meg a pécsi Pro Pannonia Kiadói Alapítvány és az Illyés Közalapítvány támogatásával *Olvadó jégcsapok* című regénye. A szlovéniai magyarság 20. századi történelmének kutatója most nagy ívű történelmi regénnyel mutatkozott be olvasóinak. A mű a muravidéki magyarság múlt századi történelmi hányattatásainak, szenvedéseinek meggyőző erejű ábrázolása, az elhibázott nagyhatalmi döntések – egyént és nemzetet érintő – súlyos következményeinek megrendítő rajza. Trianontól a második világháború közepéig mutatja be Kiss László családja három generációjának történetét. Annak a bemutatása ez, hogy a különböző történelmi sorsfordulók (az első és a második világháború, de mindenekelőtt Trianon) milyen súlyos következményekkel jártak a magyarság gazdasági, kulturális életére és milyen pszichikai súllyal neheztedtek a kisebbségi sorsra kárhoztatottakra. A mű ugyan egy átlagos életutat mutat be, Kiss László

13 Péntek, *Pillantás a „könnyű versek” kútjába*, p. 93.

életútját, ugyanakkor jól érzékelteti azt is, hogy ami a regénybeli Kiss családnak jutott osztályrészül, az csak egyike volt sokak 20. századi sorstragédiájának. A könyv egyben keserű és figyelmeztető bizonyítéka a politikai döntések emberekkel gyakran nem számoló jellegének is. Ács Margit költő-irodalomtörténész a könyv bemutatóján arra hívta fel a közönség figyelmét, hogy a nemzeti-ségeknek kell legyen *sajátos eposzuk*. „Kiss László a családjáért él, neki, illetve a hozzá hasonló kisembereknek köszönhető, hogy a muravidéki magyarság fennmaradt, tovább él. Ez akkor is igaz, ha a főhős erkölcsisége nem öröklődött tovább, mert őt is lesújtotta a trianoni trauma. A regény megörökíti a muravidéki magyar falvak mikrovilágát is. Ez a családregegy feleletet ad arra, hogy 'Kik voltunk? Kik vagyunk?'. A trianoni trauma a Muravidéken nagyobb volt, mint például az azelőtt önálló Erdélyben, hiszen erre a Muravidéken nem építhettek. Göncz László családregegye a Mura menti irodalom legnemesebb hagyományainak a folytatója.”¹⁴ 2011-ben jelent meg Göncz László *Kálvária* című történelmi regénye, amelyet az irodalomtörténet a muravidéki magyar és nem magyar mártírok regényének tart. A történelmi valóságnak megfelelően szól a második világháború tragikus időszakáról, a hatalomváltások, a változó politikai erők és helyi hatalmi tényezők, a partizánok szélsőséges, főképpen kommunista csoportjai és a nyilasok okozta megpróbáltatások között is emberként megmaradni akaró magyar közösség szenvedéséről, pusztulásáról. A regény főszereplői Varga Péter és Klein Berta, akik egy meg nem engedett szerelmi történetet bontakoztatnak ki, valamint Dávid plébános, aki tragikus életével megmutatta egy új, egy jobb világ születésének a lehetőségét.

Varga Józsefnek *A lendvai vár kapitánya* című regénye 2001-ben jelent meg, Orbán Péter készített hozzá illusztrációkat; a szerző 70. születésnapja alkalmából egy kellemes történelmi regénnyel lepte meg olvasóit. A számos hetési és Lendva-vidéki néprajzi és történelmi értéket megörökítő munka a Mura mentén élő magyar közösség önazonosságának újabb szépirodalmi dokumentuma. 2001-ben jelent meg Varga József *Létforgá(c)sok* című prózai műve, amelyet a muravidéki magyarságnak ajánlott. 2005-

ben jelent meg *Tudatformáló idő* című naplóregénye, amelyben az író a Trianon után keletkezett viszályok, igaz emberhez nem méltó magatartások, szellemi és fizikai atrocitások, valamint lelki sérelmek történetét mutatja be. A múlt század ötvenes éveitől kezdve három évtized leforgását szem előtt tartva írta le, főleg az elszigetelt muravidéki magyarság sorsát elemezve a szlovén-magyar határsávbán. A könyvet a Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület adta ki.

2010-ben jelent meg Gábor Zoltán *Keserédes emlékek* című emlékiratkötete, amelyben emléket állít szülővárosának, Lendvának, ahonnan elindult a világba, Budapestre, Zágrábba, Párizsba, majd visszatérve megalkotta lendvai történeti freskóit, amelynek a *Négy évszak* címet adta. A szerző leírja utolsó éveinek hétköznapijait is, amelynek alaphangulata a magány. Gábor Zoltán ezt a művét is, ahogy a kötet recenziója, Bence Lajos állapította meg róla, „gyermeki kíváncsisággal, a szülőföld iránti hűséggel” írta meg, utolsó tanúbizonyságként, hogy csak a szépre akart emlékezni.¹⁵

Ifjúsági és gyermekkönyvek

Bence Utrosa Gabriella 2003-ban jelentkezett új meséskönyvvel, amelynek a címe: *Egy kis makk története és más mesék*. A kötet 12 új mesét tartalmaz, hozzájuk Šinko Sabina készített színes illusztrációkat. Varga József is gazdag ifjúsági szépirodalmi termékkel büszkélkedhet. A Krúdy Gyula Irodalmi Kör kiadásában jelentette meg *Tavaszi ébredések* (2002) című gyermekverskötetét és az *Egyperces mesék* címűt (2004) leporelló formában. Mindkét kötetet Varga Timea illusztrálta.

6. Irodalomtörténet

Zágorec-Csuka Judit *A Zrínyiek nyomában* című irodalomtörténeti tanulmánykötetében, amelyet a pilisvörösvári Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület adott ki 2003-ban, a Zrínyi-kultusz kultúrtörténeti hátterének a megrajzolására tesz kísérletet. A kötet első része két fő fejezetre tagolható: az első, a rövidebb a csáktor-

15 Bence, *Keserédes emlékek*, fűlszöveg.

nyai Zrínyi család és az alsólendvai Bánffy család között kialakult, a török elleni közös fellépés által igen erős, szinte sorsszerű szövetségről szól. A másik, a hosszabb a Zrínyi-kultusz a történelmi Zala vármegyében 1880–1920 között címet viseli, mely mintegy 20 oldalnyi bibliográfiai jegyzékkel is kiegészül. A Zrínyi-kultusz kialakulását, meggyökeresedését és terjedését a szerző a tudományos jellegű publikációkban, okmányokban, okiratokban és különböző helytörténeti és történeti feljegyzésekben kíséri nyomon.¹⁶

2012-ben jelent meg Rudaš Jutka irodalomtörténész tollából a *Kulturális intarziák / Kulturne intarzie, Válogatott írások / Izbrani spisi* című kétnyelvű tanulmánykötet, amelyet szintén a Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület adott ki. A szerző a kötet előszavában fogalmazta meg a következőket: „Munkámban kiinduló fogalmi bázisként a következők szolgáltak: identitás, olvasás, ízlés, hatás, kultúra, valamint a megértés, értelmezés, alkalmazás, nyelv és fordítás.”¹⁷ A művet a szintetizáló jellegű gondolkodásmód igénye hatja át a megközelítésmódok sokaságával. A kötetet áthatja a szerző bilingvális világtapasztalatainak a dimenziója is.

105

7. Nyelvészeti tanulmánykötetek

Dr. Varga József 2003-ban bocsátotta a közönség elé az MNMI gondozásában *A muravidéki személynevek* című tanulmánykötetét. Benne a szerző a hivatalos és élő nyelvhasználatban alkalmazott névalakok használatáról szól, amelyeket 20 muravidéki településen gyűjtött és dolgozott fel. A tanulmánykötet első része öt nagyobb fejezetre tagolódik: a muravidéki magyar, illetőleg kétnyelvű falvak személynévvizsgálatára, a vezetéknevekre vagy családnevekre, a keresztnevekre vagy utónevekre, a becenevekre vagy becézőnevekre. A Murán inneni két tájegység (Göcsej, Őrség) keresztneveinek összesített adattára ez. A kötet második részében a szerző szintén öt fejezetben elemzi a Murán túli falvak magyar ragadványneveit. 2004-ben Budapesten publikálta Varga József a Krúdy Gyula Irodalmi Kör kiadásában *Mondjuk, írjuk*

16 Bence, *A Zrínyiek nyomában*, p. 11.

17 Rudaš, *Előszó*, p. 10.

helyesen betéiesen? című tanulmánykötetét a muravidéki nyelvhelyességről és nyelvművelésről.

2006-ban jelent meg Szabó Mária *Tájszójegyzék – Lendva-vidéki tájszavak szótárszerű gyűjteménye* című munkája az MNMI kiadásában, amelyről dr. Kolláth Anna nyelvész a következőt írta a kötet utószavában: „Szabó Mária tájszógyűjteménye nem tájszótár. Tájszójegyzék, amelynek lexikai egységeit a szerző több mint húsz évig gyűjtötte, írta, jegyzetelte, de amelynek életét, változásait már gyermekkorától kezdve, egy életen át következetesen 'magyar szívvel' nyomon követte.”¹⁸

106

2008-ban jelent meg Zágorec-Csuka Judit *A családom anyanyelve a muravidéki magyarok identitása tükrében* című írása a Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület kiadásában, amelyről Székely András Bertalan a következőket írta: „Zágorec-Csuka Judit nyelv-pszicholingvisztikai, filozófiai és a szaktudományok korszerű fogalmait biztos kézzel kezeli, ismételten bizonyítván ezzel sokoldalú felkészültségét. A szerző tanulmánykötetében kitér családjá anyanyelvére, a kétnyelvűségre, és a muravidéki magyarok identitására, amelynek nyelvi megnyilvánulásai is vannak.”

Bokor József nyelvész *Nyelviség és magyarság a Muravidéken* című tanulmánykötete 2008-ban jelent meg az MNMI kiadásában, amelyben a szlovéniai magyar nyelv státuszát, a magyarság nyelvi helyzetét írta meg, hangsúlyozva a magyar nyelv állapotát a Muravidéken a kétnyelvűség körülményei között, elemezve a nyelvi tudatot, a nyelvhasználatot, valamint a kétnyelvű oktatást. A szerző kitért a magyar nyelv jövőjére és a nyelvi tervezés fontosságára is. 2009-ben jelent meg egy konferenciakötet *Lét és nyelv – Nyelv, identitás, irodalom* címmel, amelyet a Lendva Községi Magyar Nemzeti Önkormányzati Közösség adott ki. A konferencia a Magyar Nyelv Éve jubileuma alkalmával került megszervezésre. A tanulmánykötetet Zágorec-Csuka Judit szerkesztette. A kötet nyelvészek, pedagógusok, újságírók, iskolaigazgatók, diplomaták, hivatalnokok stb. tanulmányait és kutatási eredményeit tartalmazza.

2012-ben jelent meg szintén az MNMI gondozásában Djukič Irén *Nyelvjárási szöveggyűjtemény három muravidéki községből* című

18 Kolláth, *Lendva-vidéki tájszójegyzék, Néhány mozaik a [dialektológus] nyelvi lektor szemével*, p. 150–151.

tanulmánykötete, amelyben az adott muravidéki községek (Gyertyános, Kapca, Kót) gazdag tájszókincsét mutatta be, részletesen leírva a gyűjtés helyét, a falvak anyagi és szellemi kultúráját. A kötet élményelmondást, életrajzi történeteket és anekdotákat is tartalmaz.

2011-ben jelent meg a *Szépbe szőtt hit... – Köszöntő könyv Varga József tiszteletére* című tanulmánykötet, amely a maribori Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék és az MNMI közös kiadásában látott napvilágot a nyugalmazott rendkívüli egyetemi tanár, a magyar dialektológia Csúri-díjas kutatójának 80. születésnapjára. A tanulmánykötet Varga József bibliográfiáját is tartalmazza, valamint azokat a tanulmányokat, amelyeket a tiszteletére publikáltak a nyelvészek, irodalmárok, barátok a köszöntő könyvben. A kötet szerkesztői Kolláth Anna és Gróf Annamária.

107

8. Néprajzi kiadványok

Mód László és Simon András *A hajtástól az újborig, vagyis a szőlő és a bor ünnepei Lendvavidéken* című ismeretterjesztő tanulmánykötetét 2002-ben jelentette meg az MNMI. A kötetben a szerzők a szőlő és a bor ünnepeihez kapcsolódó régi és új szokásrendet, rituálét írják le, ezáltal a könyv több a hagyományos értelemben vett néprajzi vizsgálódásnál. Göncz Jánosnak 2001-ben került közönség elé a *Gyermekkorom faluja – Forgácsok Göncz János hetési képeiből, emlékeiből* című néprajzi ihletésű műve az MNMI gondozásában, Bellon Tibor néprajztudós szerkesztésében. 2010-ben jelent meg az MNMI kiadásában Magyar Zoltán néprajzkutató *Muravidéki népmondák* című kötete, amelyben bemutatásra került a muravidéki magyarság mondahagyománya, főleg az összegyűjtött muravidéki népmondák, legendák és tréfás népi elbeszélések alapján. A kiadvány gazdag mutatókkal van ellátva.

A Lendvai Galéria-Múzeum *Lyndvamuseum* című könyvsorozatának 1. könyvében 2006-ban jelent meg Kepéné Bihar Mária és Lendvai Kepe Zoltán közös kiadványa, *A hetési népi textilkultúra / Kultura hetiskega ljudskega tekstila*.

2009-ben jelent meg Halász Albert szerkesztésében *A muravidéki magyarok néprajza* című konferenciakötet. 2009-ben

jelent meg *Urisk Erzsébet népművészek A viaszolt hímes tojás készítése a Muravidéken* című néprajzi kiadványa a *Hogy ne menj feledésbe* című sorozat 1. kiadványaként, a hagyományőrző tevékenység, a hímestojás-festés népszerűsítésének a céljából. A sorozat 2. kiadványaként jelent meg 2012-ben Kepéné Bihar Mária és Lendvai Kepe Zoltán közös publikációja *Hagyomány-őrző hímzőszakkörök a Muravidéken* címmel, amelyben a szerzőpáros a muravidéki magyar hímzőszakkörök tevékenységét és népi textilkulturáját mutatja be.

2011-ben jelent meg a Kepéné Bihar Mária – Lendvai Kepe Zoltán szerzőpáros *Kő kövön maradjon!* című kötete a Magyar Nemzetiségi Tájékoztatási Intézet *Népújtság Könyvtár* sorozatának kiadványaként, amelyben a muravidéki magyarság épített örökségének kincseit mutatják be: vallási és gazdasági épületeket, szőlőhegyi építményeket, ipari műemlékeket, szakrális szobrokat stb. Sebestyén József, a kötet recenzense a következőket idézte a kiadványról, amelyet a szerzők előzőleg így fogalmaztak meg: „Mi viszont szeretnénk, hogy a Muravidéken kő kövön maradjon! Munkálkodásunk során folyamatosan észleljük, hogy örökségünkől a szemünk láttára szinte minden nap eltűnik, elporlik valami.”¹⁹ Látélet és készítés ez a kötet is.

9. Médiatörténet

A muravidéki magyarság életében fontos szerepet tölt be a média. A magyar nyelvű rádiózás 50 és a magyar nyelvű tévénézés 30 éves jubileuma alkalmával került kiadásra a *Színes hangok, beszélő képek / Slikoviti glasovi, govorče slike* című kétnyelvű kiadvány, amely a magyar nyelvű elektronikus média kezdetektől napjainkig bejárt korszakait mutatja be, elsősorban a lendvai rádió- és tévéstúdió létrejöttét, valamint azokat a projekteket, amelyek gazdagították az említett média programjait. A kötet külön fejezetben mutatja be az újságírók élményeit, emlékeit és vallomásait.

19 Kepéné Bihar, Lendvai Kepe, *Kő kövön maradjon!*, p. 11.

10. Összefoglalás

2000 és 2012 között összesen 65 magyar könyv jelent meg, ebből 4 könyvtörténeti és sajtótörténeti mű, 8 történelmi szakkönyv, 25 szépirodalmi mű, 2 irodalomtörténeti tanulmánykötet, 8 nyelvészeti, 1 médiatörténeti és 10 néprajzi munka. Ezen kívül 7 fordításkötetet is kiadtak magyar szerzőtől szlovén nyelven.

Új kihívások előtt áll a szlovéniai magyar könyves szakma, amelynek véleményem szerint három fontosabb aspektusát kellene figyelembe venni a jövőben: fejlődését és kibontakozását a *Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet* keretei közt, a *magyarországi* és a *határon túli* más könyves szakmával, könyvkiadókkal való partnerviszonyait, valamint a *szlovéniai*, főleg a *muravidéki szlovén könyvkiadókkal* való kapcsolatrendszerének intenzívebb kialakítását.

Milyen legyen az irodalomszervezés és a könyvkiadás a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet keretein belül? Folytatni kell azt a kontinuitást, amelyet a kilencvenes évektől indítottak, de sokkal több anyagi támogatásra volna szükség ahhoz, hogy a kilencvenes évek könyvtermését a 2010-es években túl tudja szárnyalni a jelenlegi könyvkiadás. Ehhez nemcsak általános jellegű pályázatokra kellene kiírni.

A magyarországi könyves szakmával való együttműködés sokszor egyéni, írói kezdeményezésen múlik, például ha itthon nem talál kiadót az író vagy elutasítják a művét, megkeresi a magyarországi ismeretségi körét vagy kapcsolatrendszerét a könyves szakmában, és közös pályáztatással vagy saját költségein, de magyarországi kiadónál kiadják a művét (például a budapesti Krúdy Gyula Irodalmi Kör, a pilisvörösvári Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, a pécsi Pro Pannonia). Ezeknek a kiadási szokásoknak is megvannak az előnyei és a buktatói is. A Magyarországon kiadott művek gyorsabban kerülnek be a magyar könyves szakmába, könyvtárakba és könyvesboltokba, de nem a hazai igényeket, elvárásokat szolgálják, nem itt terjesztik, még akkor sem, ha muravidéki témát dolgoznak fel. Szükséges a magyarországi könyves szakmába való integráció is, de nem azért, mert itthon nem adják ki a műveket vagy nem adnak rá megfelelő támogatást, és átszorulnak a magyarországi könyves szakmába.

Milyen legyen a más határon túli, kisebbségi léthelyzetben

élő magyar írókkal és könyvkiadókkal való viszonyrendszerünk? Legyen bilaterális, vagyis épüljön a kölcsönös megismerésre, együttműködésre és a közös projektek kivitelezésére, például közös irodalmi karavánok szervezésével a Kárpát-medencében.

Milyen legyen a muravidéki magyar íróknak a szlovén könyvkiadókkal, írókkal való kapcsolatrendszere? Legyen nyitott és kész az együttműködésre, hiszen ugyanabban a régióban és hasonló körülmények közt élünk. Ennek a multikulturális kapcsolatrendszernek a *fordítási irodalom* volna az igazi erőssége. A kisebbségi írók műveit a regionális szlovén irodalomnak meg kell ismernie, s ez csakis tervezett könyvkiadás által lehetséges. A 2000-es években ebben az irányban is elindultak a folyamatok. A muraszombati Franc-Franc kiadó a *Mostovi na meji* című sorozatában szlovén fordításban adta ki a muravidéki magyar nemzetiség irodalmát a 2010-es évek elején. Nem utolsósorban figyelembe kell venni az olvasói elvárásokat is. Goethe szavaival élve: „*Te vagy a felelős, olvasó, azért, hogy milyen könyvet tesznek eléd, mert te vagy, és a te igényeid szabják meg azt, hogy a könyv milyen irányba fejlődik.*”²⁰

20 Zágorec-Csuka, Összegzés a szlovéniai magyar könyvdíszítésről, vizuális kultúráról, p. 81.

- Ács Margit: *Kölcsönös garancia*. In: Pannon Tükör, 2001. január-március. 6. évfolyam. 1. szám. 9–15. p.
- Bence Lajos: *RÁ-olvasások*. Válogatott és új versek, [fülszöveg]. Lendva, MNMI, 2000
- Bence Lajos: *A Zrínyiek nyomában*. In: *Népújság*, 2004. január 8., 11. p.
- Bence Lajos: *Írott szóval a megmaradásért*. Lendva, MNMI, 1994.
- Bence Lajos: *Szerkesztői előszó. Zágorec-Csuka Judit: Gábor Zoltán festőművész portréja*, Lendva, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, 2002, 12. p.
- Bence Lajos: *Car Evgen: Színes paraszt, elégia, [fülszöveg]*. Lendva, MNMI, 2003.
- Bence Lajos: *Előszó. Fodor Árpád: Remény a kő alatt, versek*. Lendva, MNMI, 2005, 4. p.
- Bence Lajos: *Megírni a „magunk” versét, [Jegyzetek Szűnyogh Sándor lírájáról 10 évvel később]*. Szűnyogh Sándor: *Visszajövők, válogatott versek*, Lendva, MNMI, 2008, 155. p.
- Bence Lajos: *Gábor Zoltán: Keserédes emlékek, [fülszöveg]*. Lendva, MNMI, 2010.
- Bokor Józser [et. al]: *Utószó. Varga József: Az apró pástortüzek bennem égneek...* Lendva, MNMI, 2005, 95–99. p.
- Garai László: *Bence Lajos újabb versei elé. Bence Lajos: Vallani*. Lendva, MNMI, 2011. 74. p.
- Just, Franci: *Zágorec-Csuka Judit: Szenvedő közösség szenvedő költőjének szenvedő költészete*. (recenzió) *Új horizontok, Novi horizonti, Neue horizonte*, válogatott versek, izbrane pesmi... Pilisvörösvár, Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, 2013, 110–116. p.
- Király M. Jutka: *Hang a Kárpát-medencében, kapcsolat itthon*. In: *Népújság*, 2003. január 16., 2. sz., 47. évf., 9. p.
- Kepéné Bihar Mária, Lendvai Kepe Zoltán: *Kő kövön maradjon!., [Előszó]*. Lendva, Magyar Nemzetiségi Tájékoztatói Intézet, 2011, 11. p.
- Kiss Endre: *Zágorec-Csuka Judit: Sivatagi szélben*. Kapca–Pilisvörösvár, Kapcai Helyi Közösség – Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, 2010, [fülszöveg].
- Kolláth Anna: *A Lendva-vidéki tájszójegyzék, néhány mozaik a [dialektológus] nyelvi lektor szemével*. Szabó Mária: *Tájszójegyzék – Lendva-vidéki tájszavak szótárszerű gyűjteménye*, Lendva, MNMI, 2006, 150–151. p.
- Kostyál László: *Biomorfikus óda a termékenységhez*. Ferenc Király, kipar/szobrász/ sculptor. Galerija-Muzej Lendava, Galéria-Múzeum Lendva, 2006, 14. p.
- Péntek Imre: *Küzdelem a „tisza szó” becsületéért*. Bence Lajos: *Hazatérítő, versek 1996–2006*, Lendva, MNMI, 2006, 148. p.
- Péntek Imre: *Pillantás a „könnyű versek” kútjába*. Halász Albert: *Tükörben pocsolya*, Lendva, MNMI, 2012, 93. p.[recenzió].
- Rudaš Jutka: *Irodalom és kulturális identitás a Muravidéken, napjainkban*. In: *Murattáj*, 2001/2. sz., 57–64. p.
- Rudaš Jutka: *Előszó. Kulturális intarziák / Kulturne intarziije, [Válogatott írások / Izbrani spisi]*. Pilisvörösvár, Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, 2012, 10. p.
- Szarka László: *Göncz László: A muravidéki magyarság 1918–1941. Előszó*. Lendva, 2001, 6. p.
- Szijártó Imre: *Igék a megmaradásért. Jegyzetek a szlovéniai magyar irodalomról*. In: *Tiszatáj*, 2002. 8. sz. 65. p.
- Szűnyogh Sándor: *Szomi Pál [1936–1989]. In memoriam*. In: *Népújság*, 1989. április 21., 4. p.

- Varga József: *Szomi Pálra emlékezem*. In. Népújság, 2000. november 3., 11. p.
- Varga József: *Zágorec-Csuka Judit: Kiűzve az Édenből, versek barátainknak*. Lendva, MNMI, 2003, 91–92. p.
- Zágorec-Csuka Judit: *A szlovéniai magyar könyvkiadás-, sajtó- és könyvtártörténet 1945-től 2004-ig. A muravidéki magyarság könyvkultúrájának szellemi történeti útja*. Lendva, MNMI, 2007. *Az irodalmi önszerveződés, Szépirodalom*, 50. p.; *A szlovéniai magyar irodalom, tudománytörténet képviselőinek könyvei és tanulmányai, dr. Bence Lajos*, 89. p. *Összegzés a szlovéniai magyar könyvdíszítésről, vizuális kultúráról*, 81. p.
- Zágorec-Csuka Judit: *A szlovéniai magyar könyvkiadás helyzete napjainkban*. In. *Lendva*, 2010/4. sz. 45–46. p.
- Zágorec-Csuka Judit: *A muravidéki magyar könyvek világa. Tanulmányok és publicisztikai írások*. Pilisvörösvár–Lendva. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület – Muravidéki Magyar Tudományos Társaság, 2010.

Tartalom

Bence Lajos

Sasoknak.....7

Halász Albert

Lobogunk.....11

Kardos Ferenc

Új-Zrínyi-vár.....13

Göncz László

Fehérlő határvölgyek.....14

Péntek Imre

változat egy (el)változásra.....22

A vén fahíd.....23

László Zsolt

Sodorvonal.....24

Magyar Ágnes

az égbolt szikráival.....30

Légszomj!.....31

Szoliva János

Értem már.....32

Sorsom volt.....32

Zsebők Csaba

Bélyegeink egymáson zsugorodnak.....33

Alkohol és/vagy szabadság.....33

Kávai Anna

A szökés.....34

Molnár Gábor

Feltámadás.....37

Arany és gyom.....38

Vetett kereszt.....39

Soós József

Felhők futása.....40

Szomjan halt tenger.....41

Pál Péter

By Ron.....42

Zágorec-Csuka Judit

ENIGMA..... 43

Bence Lajos

Hiskegy a kiábrándulásra (mindennapi használatra)..... 44

tanulmány, kritika, recenzió

Kovács Attila

Dobronaki katonák az első világháborús harctereken

– fényképes visszaemlékezés..... 49

Péntek Imre

Versé változó „Peremvidék” – Pál Péter: Digitális freskók..... 63

Halász Albert

Szomi Pál prózájának szlovén fordításai

a Jesenska nebina című kötetben..... 68

Szemes Péter

Egy írástudó tévútjai.....71

Bence Lajos

A helytörténeti kutatások helye a muravidéki

magyar tudományos és irodalmi életben..... 83

Péntek Imre

Irodalmunk köztársaságának fáradhatatlan szenátora..... 89

Dr. Zágorec-Csuka Judit

A muravidéki magyar könyvkiadás a 21. század

első évtizedeiben, a 2000–2013 közti időszakban..... 92

mnmi

magyar nemzetiségi művelődési intézet
zavod za kulturo madžarske narodnosti